

Akademik Petar STRČIĆ*
Zagreb

JOSIP JURAJ STROSSMAYER DANAS

JOSIP JURAJ STROSSMAYER TODAY

U 2005. god. ulazi 190. godišnjica rođenja te 100. obljetnica smrti dr. Josipa Jurja Strossmayera (1815-1905), bosansko-đakovačko i srijemskog biskupa te apostolskoga vikara za Srbiju. Tada se opet znanstveno i stručno revalorizirao njegov plodan životni put i veoma bogato, višeslojno djelo i baština na više područja - nacionalnome, rodoljubnom, crkvenom, političkom, kulturnom, obrazovnom, gospodarskom itd. Već za njegova života i od stranaca isticano je njegovo značenje u tadašnjoj Evropi u istovjetnoj vrijednosti – ni više ni manje, već – s Bismarckovim. U Hrvatskoj se – uz dr. Antu Starčevića, biskupova političkog protivnika – smatra najznačajnijim i najznamenitijim hrvatskim političarem u XIX. stoljeću.. Zbog svoga djelovanja u Katoličkoj crkvi općenito te politici u Habsburškoj Monarhiji znamenit je i u svjetskim razmjerima. Zbog očito prejakih i silovitih pangermanskih, panmađarskih i pantalijanskih praktičnih nacionalističkih i imperijalističkih nastojanja, približava – i u skladu s politikom Sv. Stolice - panslavizmu te austroslavizmu; no, ide u još konketniju akciju pa kanonikom i povjesničarem dr. F. Račkim utemeljitelj je hrvatske južnoslavenske (nije jugoslavenska!) nacionalne ideologije te zagovornik stvaranja južnoslavenske državne cjeline na prostoru od slovenskih Alpi do bugarske obale Crnoga mora, od Dunava na granici prema Mađarskoj do Vardara u Makedoniji. Osnivatelj je ili poticatelj formiranja brojnih institucija i društava, pokretanja i objavljivanja časopisa i novina, kulturni je i obrazovni mecena itd. Primjerice, Strossmayer je osnivatelj i pokrovitelj prvih najviših znanstvenih, kulturnih i prosvjetnih institucija na južnoslavenskome jugu, Jugoslavenske (točnije: Južnoslavenske; sada: Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti, financijer njezinih brojnih djelatnosti, podizanja glavne palače u Zagrebu, u njoj – formiranja galerije slika, knjižnice, itd., a bitno je utjecao i na osnivanje prvoga hrvatskoga Sveučilišta, također u Zagrebu.

Ključne riječi: Strossmayer danas, Hrvatska, katolički biskup, rodoljub, domoljub, politički, kulturni i gospodarski djelatnik

---

* Akademik Petar Strčić znanstveni i arhivski savjetnik, upravitelj Arhiva HAZU u miru

1.

O Strossmayeru govoriti¹ i pisati danas – nije nimalo teško ne samo znanstveniku pa stručnjaku, već ni publicisti; a ni danas, iako je opća situacija znatno otežana zbog poratnih prilika². Tako je niz institucija priredilo više svečanosti, radnih i manifestacijskih, od kojih je znatan dio održan u Hrvatskoj³; tako je i Strossmayerova Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti odgovorila na povijesni trenutak⁴; reagirale su i druge institucije u zemlji, ali i one izvan Republike Hrvatske⁵. U povodu te velike Strossmayerove godišnjice objavljeno je i više knjiga, zbornika, članaka, priređeno više znanstvenih i drugih skupova, izložbi, predavanja, prikazan tv film, tu je i više radio emisija - itd.⁶

Radi se, naime, o za hrvatske znanstvene, stručne, publicističke i nakladničke prilike u XIX, XX. i XXI. stoljeću – doslovce – nevjerojatno ogromnoj količini tiskanih i na drugi način objavljenih napisa o Strossmayeru; a njihov broj stalno raste i danas. I to radova u vrijednosnome rasponu od znanstvenoga preko stručnoga, književnog i publicističkog do kič pristupa te adekvatne vrijednosti sadržaja tih brojnih objavljenih tekstova na hrvatskome jeziku, ali i na više stranih⁷. Isto tako ima i mnogo arheografskih izdanja, dakle, djela s objavljenim vrelima, pa i onih nastalih perom samoga Strossmayera⁸. Tako je, npr., samo akademik i sveučilišni profesor Ferdo Šišić, jedan od nekoliko hrvatskih najzaslužnijih povjesničara uopće, u svega nekoliko godina, u otvorenome diktatorskome razdoblju Kraljevine Jugoslavije ne baš naklonjenome ničemu pa tako ni znanosti u Hrvatskoj⁹, uspio od 1928. do 1933. god. objaviti čak pet omašnih tomova Strossmayerove korespondencije; od toga četiri su edicije biskupova dopisivanja s dr. Franjom Račkim, svojim najbližim suradnikom i prijateljem, objavljenih u Akademijinu nakladništvu¹⁰. Uz mnoge druge, i autor ovoga članka pisao je o Strossmayeru, i to o njegovim vezama sa Zapadnom Hrvatskom,¹¹.

Odavno je, dakle, jasna Strossmayerova slika kao znamenite i zaslužne ličnosti, kao čovjeka iznimne ljudske vrijednosti, kao svećenika te visokoga i časnog dostojanstvenika Katoličke crkve, uvijek vjernoga Kristova sluga (iako su mu konzervativne skupine čak u samome u vrhu Crkve u Rimu pravile i neprilike, a napose mađaronsko/mađarske opcije u Crkvi u Hrvatskoj)¹²; vidljiva je i velika njegova slika kao izvrsnoga hrvatskog rodoljuba i domoljuba, usto i sposobnoga političara demokratskih opredjeljenja i htijenja, napose ljubitelja lijepih umjetnosti i skupljača umjetnina; zna se dostatno o njemu i kao osnivatelju i poticatelju osnivanja te financiranja institucija i društava, kao i veoma vještoga gospodarstvenika i financijera, te mecene nevjerojatno široke ruke. Bio je i veliki putnik (uvijek u nekome korisnom cilju), dobar gostoprimac te – što je rijetko u političara, napose u Hrvatskoj – gransenjer te iznimno dobar i vjeran prijatelj onima koji su mu zaista bili prijatelji.

Sve ovo što je ovdje nabrojeno i do sada rečeno odavno je poznato, međutim, još uvijek, čak i među nama, profesionalnim historiografima, povjesničarima i arhivistima koji su pripadnici «Šidakove škole» i sljedbenici nauka njezina osnivača¹³, povremeno ostaju iznenađeni bogatstvom biskupova djela; dakle, iako se u načelu radi o «suhoparnim» historiografima, ipak i njih može iznenaditi neka od brojnih komponenata zaista iznimno bogatoga i plodnog Strossmayerova dugoga životnog vijeka, štoviše, čak i zadiviti; jer, usprkos, rekoh, veoma visokome broju radova o njemu (razne vrijednosti) njegovo djelo ipak nije do kraja istraženo ni proučeno – svaki tren neki nas istraživač iznenadi s vrijednim otkrićem ili razmišljanjem¹⁴. Ali – i s kontroverznim pitanjima. Jer:

*«Ima više valjanih razloga na koje se možemo pozvati kad kažemo da je Josip Juraj Strossmayer jedinstvena pojava u hrvatskoj politici i kulturi XIX. stoljeća. Visoki crkveni dostojanstvenik, a ujedno ideolog i neformalni vođa jedne od najutjecajnijih naših političkih stranaka toga doba, govornik svjetskoga glasa i pisac oštromnih propovijedi, poslanica vjernicima i pisama istaknutim suvremenicima i u domovini i u Europi, a uza sve to najveći dobrotvor u cjelokupnoj hrvatskoj povijesti do danas, koji je ne samo pomogao i uzdigao mnoge znamenite naše pojedince nego i bitno unaprijedio cjelokupnu hrvatsku znanost, umjetnost i kulturu uopće. Strossmayer je, skupivši i povezujući sve te značajke, koje su rijetke i svaka za sebe, a još rjeđe ovako sjedinjene u jednoj osobi čineći je doista svestranom, u javnom životu Hrvatske već tada postao i do danas ostao kultno ime nacionalnog velikana. A ipak, kao što to često biva s velikim ljudima, oko njega se još uvijek, u nekim aspektima njegova djelovanja, javljaju veća ili manja nerazumijevanja, iz kojih proizlaze i veće ili manje kontroverzije. Strossmayer je još uvijek tema bremenita nesporazumima, koji se još nisu do kraja razmrsili, iako stvarnih razloga za te nesporazume zapravo i nema».*¹⁵

2.

Ali, sada, najprije nekoliko osnovnih biografskih natuknica, dakako, samo kao podsjetnik za kontekst onoga što će dalje biti rečeno u ovome članku, kako bi se njegov sadržaj mogao što bolje razumjeti.¹⁶

Strossmayerovi su roditelji su Ana rođ. Klarić ili Erdeljac¹⁷, te otac Ivan, njemačkoga podrijetla, trgovac konjima; sestra mu je bila Magdalena koja je udajom postala barunica Unukić. Rođen je u Osijeku je 4. veljače 1815. godine.¹⁸

U rodnome mjestu¹⁹ završio je četverogodišnju pučku školu te šest razreda (tadašnje) gimnazije, i to u franjevacu. Iduća dva, tadašnja viša gimnazijska razreda, zvana filozofija, od 1831. do 1833. god. polazio je te maturirao u dijecezani-

skoj sjemenišnoj gimnaziji, u Đakovu. Bio je najbolji pitomac u generaciji, pa je, slijedom toga, poslan na više bogoslovsko-filozofsko školovanje u Peštu; tako je, u skladu s tadašnjim načinima i sadržajima visokoga školovanja, god. 1834. postao doktor filozofije. I studij teologije ovdje je završio, godine 1837.

S obzirom na godine života, a još više na težu bolest, nadležni biskup Josip Kuković²⁰ oklijevao ga je promovirati u svećenika. Ipak, kad se ordinarij odlučio – postupak je znatno ubrzan. Tako 1838. godine, uzastopce u nekoliko dana postaje subđakon i đakon (12. i 5. veljače); konačno, svećenički zavjet – toliko ga je želio – dao je već istoga mjeseca, 16. veljače, u 19-godini života; zaređen je u biskupijskome središtu, u Đakovu, no, mladu misu rekao je 18., istoga mjeseca, ali u Osijeku.

Od te je, 1838. god. pa do 1840. «praktičar» - kapelan je u Petrovaradinu. No, u pretpostavljenih nije zaboravljeno njegovo naročito isticanje u vrijeme školovanja. Stoga je upućen dalje, ovaj put u Beč, gdje je slijedeće dvije godine na najvišem studiju teologije, u najelitnijemu crkvenom učilištu cijele velike Habsburške Monarhije, u carskome Zavodu Sv. Augustina. Ovdje je stekao i najviši tada mogući stupanj obrazovanja – doktorat; tema je crkveno jedinstvo, dakle sadržaj je iz teologije, tada toliko aktualan i na hrvatskome prostoru. No, dostizanje vrhunca obrazovanja i najviša specijalizacija su jedno, a životne potrebe su drugo, pa – vrativši se u svoju matičnu dijecezu, od 1842. do 1847. god. profesor je matematike i prirodnih znanosti biskupskoga sjemeništa u Đakovu; no to baš i nije iznenađujuće kad se zna za njegov kasniji uspjeh i na gospodarskome polju. I opet se isticao u tolikoj mjeri da je istodobno bio i vicerektor toga sjemeništa.

Ali, Strossmayer se ističe se i drugim darovima svoga talenta, pa se, stoga, opet vraća u Beč. Ovdje je odlikovan – čak – zvanjem i čašću dvorskoga kapelana²¹; štoviše, jedan je od (trojice) upravitelja Augustineuma, ponavljamo, najviše obrazovne crkvene institucije Habsburške Monarhije, koja je, u načelu, davala biskupe²². Ugled mu raste i dalje, pa je i suplent/profesor crkvenoga (kanonskog) prava na bečkome sveučilištu, dakle, u vrhu je obrazovnoga i znanstvenoga sustava prostrane Monarhije; ali, kako je bio u povlaštenoj mogućnosti birati – za stalno nije htio (1847. godine) preuzeti i katedru toga kolegija: kao da je predosjećao daleko važnije sadržaje svoje budućnosti.²³

Sve je to bio početni put posut brojnim darovima Strossmayerovoga talenta koji će ga, prirodno, dovesti do veoma, veoma visokoga i dragocjenog cilja ne samo za njega. već i za Katoličku crkvu u cjelini, dakako, napose onu u Hrvatskoj, ali i za Hrvate općenito.

Tako je, konačno, postao i biskup²⁴. Za bosansko-đakovačkoga i srijemskoga ordinarija²⁵, sa sjedištem u Đakovu, novi, (i po godinama veoma mladi) vladar Franjo Josip II. imenovao ga je veoma burne, prevratničke 1849. godine²⁶; pos-

većen je te ustoličen je u Đakovu godinu dana kasnije. Naime, s obzirom na to da je papa bio u izbjeglištvu za revolucionarnih godina, Strossmayer je potvrđen 1850. godine²⁷. Već od slijedeće, 1851. pa do 1886. god. upravitelj je i Katoličke crkve u Kneževini Srbiji, odnosno apostolski je vikar za područje te države.

God. 1858. vladar ga je odlikovao je titulom i čašću pravoga tajnog carsko-kraljevskoga savjetnika, a papin je kućni prelat od slijedeće godine, te mu je Pio IX. iste godine dodijelio i titulu «Conte Romano». Zvanja «Episcopus solio pontificio assistants» i «conte Romano» potvrdio je i vladar Franjo Josip II, ali uz napomenu da se titula ne smije prevoditi kao «rimski grof»

Strossmayer je postao i aktivan političar, od spomenute burne 1849. godine, kada se i javno eksponirao objavljujući jedan od svojih prvih i veoma značajnih članaka izrazito političkoga sadržaja²⁸. Angažirao se i u tijelima državne vlasti, pa je tako, nakon pada germanskoga («Bachova») neoapsolutizma²⁹, god. 1860. bio član proširenoga carskoga vijeća u Beču, a 1861/1862. god. veliki je župan Virovitičke županije (sjedište je imala u Osijeku). Ugled mu je postao toliko visok da je, npr., vladar prihvatio i njegov prijedlog o imenovanju podmaršala Josipa Šokčevića hrvatski banom, uz druge pripadajuće dužnosti. Od 1860. godine, od vremena uvođenja ustavnoga života u Monarhiji bio je i neformalni, a zapravo stvarni čelnik političke grupacije zvane Narodna stranka; to je potrajalo do 1873 godine.³⁰ God. 1888. pristajao je, pak, uz Neodvisnu narodnu stranku. U međuvremenu, zastupnik je u prvome sazivu Sabora Banske Hrvatske, tj. u upravnoj zajednici koja je i formalno-pravno nosila naziv Trojedna Kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, iako Dalmacija, kao ni Istra, Kvarnerski otoci itd. nisu u sastavu, niti u ingerenciji te Trojednice, već austrijskoga dijela Monarhije³¹; a do 80-ih godina izuzeta je bila i Vojna krajina³².

Iako je Strossmayer često bolovao i tražio lijeka tegobama i u inozemstvu³³, u Osijeku je umro u zaista visokim godinama života, 8. travnja 1905. godine; sahranjen je u kripti središnje dijecezanske crkve³⁴; tu đakovačku prvostolnicu on je dao izgraditi, podizati i dovršiti u dugome razdoblju, od 1866. do 1882. godine³⁵.

Za svoje velika brojna, korisna djela Strossmayer već je za života dobio zaista veoma visok broj raznih priznanja od brojnih institucija, društava i pojedinaца, a teku mu i danas. Tako, uz ostalo, bio je počasni član Sveučilišta u Pešti (1858), Gimnastičkog društva u Ljubljani (1867), Narodne čitaonice u Senju (1870), Srpskoga pjevačkog društva u Kotoru (1872), Slavjanskoga Blagotvoritelnoga Obščestva u Odesi (1872), Bratovščine hrvatskih ljudi u Kastvu (1880) itd. Dobitnik je više državnih i drugih odlikovanja (npr., god. 1866. odlikovao ga je drugi svjetovni crnogorski vladar – knez Nikola I. Petrović Njegoš, potomji prvi i jedni kralj). Priznanja su se brzo sustizala i na druge načine – njegovo ime nosile su ili danas nose institucije (Mješovita građanska

škola Štrosmajer, Osijek, 1935-41, Strossmayerova galerija HAZU u Zagrebu; od 1990. Sveučilište u Osijeku zove se «Josip Juraj Strossmayer», itd.), društva («Kolo trezvene mladeži Strossmayer» u Osijeku), nagrada (HAZU i Zagrebački velesajam, za znanstvena djela i izdavački pothvat³⁶), jedrenjak (1881)³⁷, ceste i trgovi (Rijeka, Zagreb itd.), čak u dva navrata – koliko nam je do sada poznato – i piće («Strossmayerova šljivovica», 1887, 1912)³⁸ itd. Visok je broj lirskih sastava u njegovu čast, i to iz pera najeminentnijih hrvatskih i stranih poeta (Petar Preradović, Simon Gregorčić, Ivan Trnski itd.), književnih (Milan Begović itd.), likovnih (Vlaho Bukovac, Oton Iveković, Vanja Radauš, Ivan Simonetti, Rudolf Valdec itd.)³⁹, od kojih ističemo Meštrovićev spomenik uz Palaču Akademije (u Zagrebu, kako je spomenuto ranije; konzerviran/obnovljen je te s novim postoljem svečano otkriven 12. svibnja 2005. godine); tu su i glazbena djela (Franjo Kuhač itd.); izrađeno je niz medalja, plaketa (zlatnih, srebrnih, brončanih, pozlaćenih itd.)⁴⁰ pa i srebrnjaka⁴¹ te zlatnik (Stjepan Divković); postavljene su spomen-ploče (Osijek, itd.), priređeno niz izložaba (Osijek 1955, 1990, 2005, Zagreb, Varaždin 2005, itd.) te održano mnogo simpozija i skupova u Hrvatskoj i inozemstvu (Osijek-Đakovo, 1990, spomenuti najnoviji u Zagrebu, Đakovu, Rijeci, 2005, Veneciji, Krakovu, Parizu itd.).

Objavljen je, kako je rečeno, veoma visok broj knjiga, zbornika i članaka, razne vrijednosti. O Strossmayeru su od njegova vremena do danas pisali mnogi hrvatski i strani ugledni znanstvenici – povjesničari te drugi stručnjaci, publicisti, političari itd. (primjerice: Frano Bulić, Vera Ciliga, Mirjana Gross, Vladimir Koščak, Dubravko Jelčić, Vasilije Krestić, Filip Lukas, Stanislav Marjanović, Antun Matoš, Kosta Milutinović, Viktor Novak, Matija Pavić, Ankica i Josip Pečarić, Milan Prelog, Petar Preradović, Stjepan Radić, Robert William Seton-Watson, Jakov Sirotković, Tadija Smičiklas, Andrija Spiletak, Frano Supilo, Marin Srakić, Mile Starčević, Franjo Šanjek, Kerubin Šegvić, Jaroslav Šidak, Ferdo Šišić, Andrija Šuljak, William Brooks Tomljanovich,, Lujo Vojnović, Marija Jurić Zagorka, Anton Zollitsch, Nikola Žic itd., a priloge je dao i pisac ovoga članka, kako je navedeno ranije.⁴²

3.

Strossmayer je, dakle, veoma dobro poznat, ne samo znanstvenoj i stručnoj već i širokoj javnosti; on je već za života hvaljen ali i kuđen, a tako je ostalo sve do danas. Naime, njegovo djelovanje ima i za današnje naše, kompjutorske i internetske pojmove brzoga komuniciranja i djelovanja, upravo nevjerovatno širok dijapazon. Tako se o njemu može govoriti i pisati kao o čovjeku koji je na raznim područjima života veoma živo surađivao, korespondirao, prijateljevao, polemizirao, svađao se (itd.) s Austrijancima, Bosancima, Bugarima, Crnogorcima, Česima, Francuzima, Mađarima, Makedoncima, Nijemcima, Poljacima,

Rusima, Slovacima, Slovencima, Talijanima, Židovima i drugima, povremeno i življe utječući na život pripadnika i skupina ili čak cijelih naroda i njihovih država ili upravnih zajednica. On je veoma živo ulazio u područje raznih povijesnih, filoloških, književnih, pomoćnopovijesnih tema, počevši, npr., od staroslavenske/starohrvatske Službe Božje i glagoljanja u hramovima i izvan njih, od glagoljske književnosti i notarijata preko više pomoćnih povijesnih znanosti do likovnih umjetnosti, suvremene književnosti, etnologije, muzeologije itd.; no, tu je i njegovo veliko zanimanje za gospodarske i obrazovne prilike. Tu je i njegov živi odnos prema problemima unutar Katoličke crkve u cjelini, zatim njezinih odvojaka, napose u Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori⁴³. No, nije zanemario islam ni protestantizam i judaizam, niti druge vjere i vjerske zajednice.⁴⁴ I posvuda ostavlja živi trag, od kojega su dijelovi tako duboki da se vide i danas. Štoviše, plodni dijelovi tih tragova se i sada još oplođuju.

Dakako, u ovome prigodnome članku nije moguće sve spomenute i druge Strossmayerove djelatnosti obraditi, analizirati i interpretirati, a nije ni naš cilj, nije potrebno, jer su općepoznate, a drugi istraživači, na drugim mjestima reklo je svoje ili govori i danas. Stoga ćemo se zadržati samo na nekojima, za koje smatramo da su ne samo veoma važne, u ponečem i najvažnije, već su zaista i atraktivne, a to su one napose na rodoljubnome i domoljubnome i nacionalnom polju. A te su u dosadašnjoj literaturi i najkontroverznije teme.

4.

Gotovo nema komponente u ljudskome životu i društvu, već je rećemo, koja Strossmayera nije zanimala; zato se oko svih njih, već za njegova života pisalo i danas piše ozbiljno, ali i zaista svašta, pa taj trend traje i u naše dane. Svojim karakterom i postupcima, međutim, Strossmayer je svima, i dobronamjernima i zlonamjernima davao izuzetno mnogo materijala i za hvalu i za pokudu, i za prozirnu ruganciju, čak i za prizemnu, otvorenu.

Strossmayer je, živog («živahnoga»!) karaktera; usto, on je uglavnom bio i veoma otvorene naravi, brz i na jeziku i peru, veoma temperamentan u odnosima, čak i nagao, pa i kolerik i sangvinik u isto vrijeme – koliko god to nekome medicinskome stručnjaku djelovalo čudno.⁴⁵ Tako je u nekim stajalištima i ocjenama zaista kontradiktoran. Usto, što baš nije u skladu s preuzetim obvezama da bude Kristov sluga – znao je biti i osvetoljubiv; ali uglavnom prema onima tko su ga u nečemu očito prevarili; i to ne toliko politički, koliko novčano. No, znao je i opraštati, uostalom i Šimun je tri puta zatajio Krista pa je ipak postao Sv. Petar. Biskup je znao biti i veoma samokritičan, do iste one visoke razine do koje je bio i prema drugima, te, usto, i veoma, veoma vjeran i dobar prijatelj. Stoga je prirodno da je njegov sadašnji nasljednik na đakovačko-srijemskome biskupskom tronu, mons. dr. Marin Srakić smatrao potrebnim čak u

vrijeme same svečane euharistije i koncelebrirane Sv. Mise u đakovačkoj katedrali, tj. u Strossmayerovoj crkvi, u povodu 100. obljetnice smrti svoga velikoga prethodnika (premještena je s dana Strossmayerove smrti 8. na 10. travnja, jer nije mogla biti održana zbog smrti pape Ivana Pavla II), u samoj homiliji reći i slijedeće:

«Moramo priznati da se i sto godina nakon njegove smrti pišu i izgovaraju dvostruki, vrlo oprečni sudovi o njemu. Doista, nema područja njegova života u kojem nije optužen i proslavljen, odbačen i prihvaćen, od temperamenta do karaktera, od privatnog života do javnih djelatnosti na području crkvenog i političkog života (...).»⁴⁶

I dalje, biskup dr. Srakić ocjenjuje Strossmayerovu ulogu u Crkvi:

«Osoba biskupa Strossmayera u našoj nacionalnoj i crkvenoj povijesti nije svakidašnja. Jedni ga kude zbog nastupa na I. vatikanskom koncilu, a drugi kažu da je bio preteča ideja II. vatikanskog koncila, jer je sto godina prije iznosio ideje i radio za ideje koje su danas, po II. vatikanskom koncilu, dobile nov sjaj i novu snagu, kao što su npr. kolegijalitet biskupa, uloga laika u Crkvi, ekumenski duh i sl.»

Mons. Srakić, međutim, istodobno je konstatirao i slijedeće:

«Biskupa Strossmayera ne treba braniti, jer njemu ne treba naše obrane, njega brane i veličaju njegova djela koja stoje narodu otvorena kao knjiga iz koje narod treba čitati. Biskup Josip Juraj Strossmayer je velik sin svoga naroda. Krivo pisanje o Strossmayeru ide u prilog protivnicima hrvatskoga naroda i Crkve u Hrvata. Pretjerano uzdizanje i glorificiranje bez granica isto su tako neprimjereni i štetni kao i odbijanje zbog danas neprihvatljivih ideja i nijekanje biskupovih zasluga za hrvatski narod.»

Te je ordinarij u homiliji zaključio da je Strossmayer bio *«veliki biskup u malom Đakovu koji je znao ostati u središtu ne samo nacionalnih nego i svjetskih zbivanja»*.

Kad to kaže jedan biskup, i to čak jedan od samih nasljednika na istome biskupskom tronu, onda možemo samo zamisliti koliko ima zaista oprečnih mišljenja o Strossmayerovu životu i djelu, koliko ima hvalospjeva, ali i kudenja, dakako malo s pravom, a najviše s nepravom. Pa se išlo i do tako visoke razine da je u doba nacifašističke kvislinške NDH Strossmayerova Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti ne samo izgubila dio svojega imena – riječ *jugoslavenska*, jer se čak nije htjelo ni znati što to u Strossmayera znači, već je Akademija, jednostavno, ukinuta. No, dakako, zadržan je isti imetak i posjed, dakle upravo ono što je bio Strossmayerov temelj, bez čega Akademija ne bi mogla biti osnovana, niti postojati, pa je na njemu osnovana nova, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. A biskupovo je ime minimalno spominjano za cijelo vrijeme trajanja NDH (1941-1945)⁴⁷. U 90-im godinama XX. stoljeća, u

vrijeme velikosrpske oružane agresije na Republiku Hrvatsku i raspada SFR Jugoslavije, kada je jugounitarizam s pravom i javno osuđivan, JAZU, doduše, nije ukinuta, ali je preimenovana u HAZU. Štoviše, čak su se javili i javni prijedlozi da bude ukinuto Strossmayerovo ime na čelu Sveučilišta u Osijeku. A radi se o banalnoj stvari, ponavljam: namjerno se neće znati što zapravo znači riječ *jugoslavenstvo* u Strossmayera, uz spomenute istupe na I. Vatikan-skome saboru druge najpoznatije komponente dugoga i plodnog biskupova cjelokupnoga životnog vijeka.

Pa krećemo u kratko objašnjenje, naravno, za one dobronamjerne kojima je to manje ili sasvim nepoznato (jer nedobronamjerni u nas i drugdje, kako je to odavno uobičajeno, ionako ne mare za povijesne fakte).

5.

Odmah moramo konstatirati: zaista nije jednostavan cjelokupni razvoj Hrvata u XIX. stoljeću. To se odnosi i na njihov nacionalni položaj i razvoj, jer je u tolikoj mjeri kompleksan i kompliciran da njihove posljedice čak znatnije osjećamo i mi danas.

Kao prvo, hrvatski narod je u počecima XIX. st. podijeljen između sve marginalnijega, defenzivnoga Beča i silovita, ofenzivnoga Pariza; tada je Napoleonova Francuska, npr., ne samo okupirala (to je učinila i s nekim drugim dijelovima Hrvatske) već – jednostavno – ukinula jedinu, koliko/toliko višestoljetnu samostalnu hrvatsku državu, Dubrovačku Republiku. Poslije Bonapartina (definitivna) sloma i ta je država došla u ruke Habsburške Monarhije. Uostalom, hrvatski je narod i dalje ostao podijeljen, sada između tri države, Habsburške, Petrović-Njegoševe i Osmanlijske, a uskoro se pojavila i četvrta državna zajednica, Obrenović-Karađorđevićeva Srbija koja također poseže za hrvatskim prostorom.

Najveći je hrvatski prostor, međutim, i dalje ostao Habsburgovcima, ali je i pod njihovom vlašću ostao pocijepan na nekoliko dijelova, na međusobno čak i oštrije odvojene tri upravne cjeline, na Dalmaciju, Istru s Kvarnerskim otocima i Vojnu krajinu; ove su pokrajine neposredno u rukama Beča (zapadni, cislajtanijski dio države). Manji je dio Hrvatske – Banska Hrvatska u mađarskim rukama iste Monarhije. Doduše, u drugoj polovici XIX. st. Krajina je pridružena Banskoj Hrvatskoj, ali bosansko-hercegovački hrvatski krajevi, koje je Beč oteo Osmanlijskome Carstvu, nisu uključeni u Bansku Hrvatsku, već u zasebnu upravnu cjelinu koja u ingerenciji austrijskog dijela Monarhije. Tadašnji je grad Rijeku (naselje samo uz desnu obalu utoka potoka Rječina u Jadran) Budimpešta dobila pod svoju neposrednu kontrolu. Osim toga, izvan bližih kontakata s ostalim hrvatskim prostorima ostali su i Gradišćanski Hrvati, iako su i oni bili unutar iste Monarhije, u graničnom trokutu Austrije, Mađarske i

Slovačke. Usto, Hrvata ima i u polusamostalnim pa samostalnim kneževinama/kraljevinama Srbiji i Crnoj Gori. A već ranije Hrvata je bilo i u drugome inozemstvu, kamo su stigli kao prognanici i izbjeglica pred osmanlijskim provalama od XV. st. dalje; tako, osim spomenutih Gradišćanaca, Kečanski su Hrvati u Rumunjskoj, a Molizanski Hrvati u Italiji. Od druge polovice XIX. st. napose prema oba američka kontinenta kreće mnogo iseljenika, osobito iz Primorske Hrvatske, tako da je stvorena dijaspora s veoma mnogo Hrvata (hrvatski jadranski otoci, npr., demografski se nisu oporavili ni do danas). Takva je situacija ostala sve do konačnoga raspada Austro-Ugarske 1918. godine⁴⁸.

Radi se, međutim, o tome da je XIX. st. poznato i kao «vijek nacija», kada definitivno dolazi do transformacije etnosa – napose evropskih – u narode pa u nacije. U tom duhu plodno se razvija i hrvatski narodni preporod. A upravo je u tome «vijeku nacija» i Strossmayer najbitnije utjecao na hrvatski nacionalni razvoj, na prelazak Hrvata iz etnosa u narod pa u modernu naciju; takav razvoj snažno utjecao je i na Hrvate u susjedstvu, pa i u stranim, evropskim, također i u prekomorskim zemljama⁴⁹.

U okviru tih procesa naišla je i službena, čak i pravna propast feudalnoga društvenog sustava (1848. godine), dok u dijelovima Istre i Kvarnerskoga primorju traje proces nagle, čak i ubrzane industrijalizacije, te turističkoga dijela privrede; na nju hrvatska elita, skromnoga materijalnog položaja, ali i – u načelu – skučenih vidika, nije bila spremna; pa tako ni narod. No, pojedine skupine «viših» struktura relativno «brzo uče» od Zapada. No, zato su bile spremne vladajuće strukture Austrijanaca i Mađara općenito te Talijana u Istri⁵⁰, pa je to veoma dobro uočavao i Strossmayer⁵¹; tako je i on bojkotirao, npr., gospodarsku smotru te gospodarsko-obrtnu izložbu 1889. god. u Osijeku, jer ona nije bila odraz stvarne situacije, niti je poticala razvoj aposlutne hrvatske većine pučanstva.⁵²

Rezultat tih političkih i gospodarskih neprilika: hrvatski narodni preporod započeo je tek kao ilirski pokret. Zahvatio je uglavnom samo središnje dijelove Banske Hrvatske; pa iako je ona tada konačno shvaćena i prihvaćena kao matična zemlja/domovina, a Zagreb kao metropola svih Hrvata, pa i onih izvan te Hrvatske, teško je stvaran čak i jedinstveni standardni hrvatski jezik.⁵³ Štoviše, iako je usvojen naziv tadašnje Hrvatske kao naziv domovine svih Hrvata, njezin sadržaj u obliku Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije bio je i dalje samo formalan, nije u stvarnosti zaživio već ni prije, a pogotovo ne sada, pa ni kasnije, jer u okviru toga naslova nisu ulazili dijelovi pojedinih imenovanih prostora, npr., Istra, pa čak ni cijela Dalmacija⁵⁴.

Za razliku od Mađarske i Mađara, te Talijana sa svojim plodnim Risorgimentom koji je praktično pridonio njihovu ujedinjenju na Apeninskome poluo-toku u nacionalnu Kraljevinu Italiju (okupljenu oko pijemontske dinastije Sa-

voja)⁵⁵, hrvatski se narodni preporod našao u teškoćama, pa i takvima koji su rezultirale i različito trajanje preporoda u pojedinim hrvatskim krajevima. Štoviše, u Istri s Kvarnerskim otocima – zasebnom Okružju zapadnoga dijela Monarhije – u prvoj polovini XIX. st. postoje tek preporodni nukleusi; zamah počinje u drugoj polovini toga stoljeća⁵⁶, razvija se plodno do I. svjetskoga rata, kada je naglo prekinut talijanskom kraljevsko-državnom okupacijom. U međuvremenu, pomorska bitka kod o. Visa 1866. godine – iako pobjedonosna za Beč zahvaljujući u prvome redu mornarima iz Istre, Primorja i Dalmacije, a neuspješna za Rim koji je na takav, vojni način prvi i jedini put do 1918. god. posegnuo za istočnom obalom Jadrana – ipak daje ohrabrenje i prvim talijanskim iredentistima u Italiji⁵⁷, pa tako i onima na istočnoj obali Jadrana, poglavito u Istri⁵⁸. I mađarsko-mađaronski je pritisak stalan, on raste i presudan je u Banskoj Hrvatskoj, pa je već spomenuto i otimanje tadašnje Rijeke, koju Budimpešta pretvara samo u svoju izvoznu-uvoznu industrijsku luku, bez veće koristi za ostali dio Hrvatske.

U takvoj veoma nepovoljnoj konstelaciji političkih, vojnih i gospodarskih, a time i socijalnih i nacionalnih prilika, i dalje traje talijansko autonomaštvo u Dalmaciji, iako znatno slabije,⁵⁹ no, raste mađarsko-mađaronsko-ungareštvo u Banskoj Hrvatskoj, a i dalje traje čvrsta talijansko-talijanaška apsolutna vladavina u Istri s Kvarnerskim otocima.⁶⁰ I na sve to još, na isti način ugroženi srpske vladajuće elite u tadašnjoj Hrvatskoj napušta suradnju s hrvatskom elitom radi zajedničkoga otpora premoćnim protivnicima, te započinje čak živu suradnju s oba spomenuta strana i domaća neprijatelja, također i s oslonom na sve očitije velikosrpske težnje osamostaljene Kneževine, odnosno Kraljevine Srbije, pa i u pravcu njezinih posezanja za hrvatskim prostorima⁶¹.

U takvoj konstelaciji zaista teških nacionalnih i drugih neprilika, nema jedinstvenoga hrvatskoga otpora, već se on cijepa na nekoliko grupacija, ideologija i smjerova⁶². Tako se 60-ih godina javlja Starčević-Kvaternikova velikohrvatska, kroatistička komponenta⁶³. No, ona na duži rok dobiva težak udarac divnom, idealnom, ali nacionalno-politički i praktično štetnom samoubojstvenom žrtvom dr. Eugena Kvaternika, u pobuni dijelom i u srpskome području Vojne krajine. Od stvorenoga i od tada njegovanog kulta, nije bilo praktične koristi u kasnijim brojnim neprilikama, pa nije ostvareno ni prvo stvaranje samostalne države Hrvatske, u režiji ustaša u II. svjetskome ratu, s pozivom na Starčevca i Kvaternika, jer su bili isključivo u službi nacističkoga Berlina i fašističkoga Rima, i njihova stoljetnoga kretanja prema istočnoj obali Jadrana (usp. kasnije, u poglavlju 7., citat iz Strossmayerova govora u Hrvatskome saboru, s nevjerojatnim – samo na prvi pogled – vizionarskim razmišljanjima!)⁶⁴. Takvo je stanje potrajalo sve do 90-ih godina XX. stoljeća, kada je na razvalinama SFR Jugoslavije konačno stvorena samostalna Republika Hrvatska, ali i dalje još uvijek bez bosansko-hercegovačkih, srbijanskih i crnogor-

skih Hrvata.⁶⁵ (I bez Kečanskih Hrvata koji su poslije 1918. god. ostali u osamostaljenoj Rumunjskoj, Gradišćanskih Hrvata u također tada osamostaljenoj Austriji, Čehoslovačkoj i Mađarskoj; istarski, dio kvarnerskih i dalmatinskih Hrvata od te 1918. god. do u II. svjetski rat bili su u okviru Kr. Italije)⁶⁶.

6.

A sad pročitajmo samo dva ulomka iz veoma velikoga Strossmayerova pisanoga i obavljenoga opusa, koji upravo sudbinski osvjetljuju povijesni put hrvatskoga naroda i ono što ih čeka u idućim desteljećima, pa čak i u naše dane(!). Prvi dio govora:

«Kad se govori, gospodo, o samostalnosti i cjelovitosti naše države; kad se radi o samostalnosti i cjelovitosti krune i države Hrvatske i njenih odnošajih, tada se da kako mukom mimoći ne može onaj svetčani čin, kojim djedovi naši pred celom Evropom zasvjedočiše samostalnost svoju: svetčani čin, kojim prejasna kraljevska kuća naša steče si nasljedno pravo na krunu i državu Hrvatsku u mužkih otrocih svojih, čin, kojim mi u saboru našem na Cetinju držanom godine 1527. slobodnom i posve nezavisnom voljom našom izabramo si kraljem Ferdinanda I., ne kano kralja ugarskoga, nego kano nadvojvodu austrijskoga i kralja češkoga. Gospodo! Kad pomislimo, da se je svetčani čin taj upravo u Dalmaciji njegdašnjoj kruni našoj i ponosu našem, njegdašnjem sjedištu višjega političkoga i duševnoga života našega sbio; kad pomislim, da se upravo na činu tom kao čvrstom temelju osniva pravo kraljevske kuće naše na Dalmaciju; kad pomislim, da se novoizabrani kralj Ferdinand ne samo u ime svoje, nego i u ime svih svojih nasljednikah obvezaše, da će prava krune i države Hrvatske proti svakomu napadaju braniti; kad pomislim, da Dalmaciju istim pravom, kojim i mi imala bi starodavni naš ustav uživati; kad pomislim kojoj očiglednijoj pogibelji se izvrgava Dalmacija, ako polag mogućih eventualitetah u izoliranom stanju ostane; kad sve to pomislim: tako iskreno izpovjedam, da se ja onomu, što od nekoga vremena u Dalmaciji biva, dosta načuditi ne mogu. Ona ista ruka, koja bi se imala prije sjajnoga gvožđa prihvatiti nego svetčani ugovor od 1527. ozliediti; ona ista ruka, koja bi imala sveto pravo legitimiteta, pravo krune kraljevske braniti, ona ga ista ruka ruši, za dvostranoga ugovora dužnosti malo haje, ter tako povjerenje između vjernoga naroda i krune slabi. Ja se tomu tim većma čudim, čim je više opaziti, da se pravo legitimiteta u Evropi i onako ruši, drugim vele opasnim izmjenjuje, tako da ne bi doisto nužno bilo i sa legitimnih stranah na njega napadati. Strahota je pako i pomisliti, da se namjerava pravom toli svetim, toli svečano utanačenim tržiti. Ali, gospodo, budimo pravedni, imajmo obje oči otvorene, i kad već mjerimo, odmjerimo jednom te istom mjerom na obje strane. Ili što? Zar nam je Pešta, zar nam je Sabor ugarski u tom obziru pravedniji?»⁶⁷

Slika je to odnosa u kojem se nalazio tadašnji dio Hrvatske, rasparčan između Carigrada i Habsburške Monarhije, pa i unutar ove posljednje države. No, Strossmayer je veoma dobro pratio i zbivanja u susjedstvu, u drugim južnoslavenskim zemljama, koje je nastojao povezati u jednu veliku obranbenu cjelinu protiv pangermanstva, panungarstva i panromanstva, u duši uvjeren da je njezino prirodno središte – u zemljopisnome rasponu od Triglava do Plovidiva, od Dunava do Vardara – u Zagrebu, gdje, stoga, i osniva Jugoslavensku (tj. Južnoslavensku) akademiju znanosti i umjetnosti, prvu takvu instituciju na južnoslavenskom jugu. No, i ovdje, na tome jugu išlo je suprotno Strossmayerovim očekivanjima i nadanjima, napose kad su zaratile Bugarska i Srbija:

«Ne mogu Vam reći koliko me veseli, da je pravedna stvar Bugara, pod zaštitom Božje Providnosti, pobijedila. Ruka je to Božija! Tako je potučena tuđa, slavjanstvu skroz naskroz protivna namisao. Tijem su i naše namjere pobijedile. Ludi su Srbi mislili, kad sataru pomoću vječitih neprijatelja slavjanstva državnu ideju hrvatsku, pod kojom bratsku zaštitu nađoše i kroz stoljeća je uživaku, i kad satru dobri bugarski narod – eto im gotovo Dušanovo carstvo! A Bog bi dao da progledaju: morali bi uvidjeti, da grob, koji drugom kopaju, samima sebi najprvo pripravljaju.»⁶⁸ Tako biskup u pismu Račkome 1885. godine; uskoro mu piše i ovako: «Hvala Bogu, da su Bugari nadvladali. U njihovoj stvari nadvladalo je poštenje, kršćanski zakon i čista slavjanska stvar; u srpskoj stvari pobijeno je nepoštenje skrajno, nemoralnost i mržnja mađarska prot slavljanstvu. Pobjede bugarske su i naše pobjede. Ruska politika i ruska diplomacija ne vrijedi ni pišljivoga boba.»⁶⁹ Štoviše, Stefanu Vanutteliju, nunciju Sv. Stolice u Habsburškoj Monarhiji, piše u Beč o istoj stvari, ovako: «Rat što su povelili Srbi protiv braće Bugara, naneprevedniji je rat, koji zaslužuje da se nazove pravim pravcatim zločinom, sramotom i sablazni ovoga vremena.»⁷⁰

Strossmayeru se, dakle, pred očima raspadala njegova povezujuća južnoslavenska i pretvarala sve više u jugoslavensku, s velikosrpskom idejom kao njezinom bitnom sastavnicom. A u međuvremenu, dakako, pratio je i zbivanja u drugom dijelu Evrope:

«Ako me sve ne vara, njemački narod će stare one pokušaje za gospodstvom evropejskoga kontinenta ponoviti, što kad bi mu za rulom pošlo, prestade u Europi istina i pravda, prestade sloboda, neodvisnost i svaki napredak. Narod će njemački po svoj prilici u toj težnji zasegnuti jednom rukom za Baltičkim, drugom za Jadranskim i cielim stasom i obrazom putem Dunaja, koga već sad svojom riekom naziva, za Crnim morem. Toj težnji imala bi se ciela Europa oprieti. Do sada ozbiljnije pripreme za taj vrlo važni odpor nije nigdje. U Rusiju sav sviet oči upire, a ona, do jednoga samo neznatnoga znaka u Španjolskom pitanju ničim ne dokazuje, da bi živo osjećala, da se tu i o njoj, i o njezinom evropejskom položaju radi. Latinsko pleme je u svojoj neslozi oslabljeno i iznemoglo. Najveći dio preteške i prevažne zadaće, da se toj opas-

noj struji opre, zapada Austriju. Iskreno izpoviedam, da ni materialno, ni moralno stanje Austrije nije danas takovo, da bi važnoj svojoj zadaći u tom obziru odgovoriti moglo. Niemci i Mađari sami, koji danas kormilo u ruci imaju, ni voljom ni smagom nisu tomu dorasli».⁷¹

Tako Strossmayer ocjenjuje 1875. godine. A što vidimo u toj ocjeni, nastaloj samo na temelju jednoga «putnoga izleta» u Njemačku i Češku? Na što nas podsjeća ta Strossmayerova ocjena? Što se događalo idućih desetljeća, pa u prvoj polovici XX. stoljeća? Nevjerojatna, uprava fantastična, vizionarska ocjena budućnosti, no, koja se zaista i ostvarila! Tako, npr., 1943. god. ostvarena je ta pangermanska ideja o Velikonjemačkom Reichu od Baltika do Jadrana (doduše, u praksi je potrajala samo do 1945. godine, do sloma III. Reicha, a time i kraja Operationszon Adriatische Küstenlanda na hrvatskome i slovenskom obalnom području, sa sjedištem u Trstu)⁷². I nije to samo jedna jedina takva ocjena iz političkoga života; ima ih niz, kao i onih iz gospodarskoga, kulturnoga, znanstvenoga i drugog života koje su se također ostvarile. No, taj dio Strossmayerova života i djelovanja zahtjeva i zasebnu studiju.

7.

Vratimo se, međutim, na «početke», Strossmayeru koji je 1849. god. ovako pisao A. T. Brliću: «Što mi s Austrijom deržimo uzrok je ne taj, kano da je Austria nama prie mila il kano da mi težimo s Austriom nazad; nego što u sebi još mlogo slabii smo, negda sami u ičem uspiet možemo. (...). Pak onda želimo s inom bratjom slavjanskom u čverstiji savez stupiti, i tako njim prot nemcem, ko oni nam prot Mađarom upomoć bit».⁷³ Stoga se 60-ih godina, još uvijek na tragu ilirskoga pokreta javlja i biskupova koncepcija stvaranja bolje hrvatske sadašnjosti, a napose budućnosti.

U okviru tih svojih nacionalno-političkih razmišljanja, ali i praktičnih nastojanja Strossmayer, a uskoro uz čvrstu podršku i praktičnu pomoć svećenika, pa kanonika, političara i povjesničara dr. Franje Račkoga, dolazi do širih i dugoročnijih konstatacija pa zaključaka: Beč i Budimpešta su apsolutno prejaki za sve narode u Monarhiji, pa tako i za Hrvate; a već se javlja i Berlin s ujedinjenom Njemačkom i njezinom pangermanskim htijenjima stvaranja Velikonjemačkoga Reicha, ali već i s pripremama za novu imperijalističku preraspodjelu svijeta; pri tome Berlin specijalno gleda na Bospor i Dardanele, s «drang nach Ostenom» upravo preko Hrvatske i hrvatskih područja izvan nje. A tu je već i Rim sa svojom ujedinjenom Kraljevinom Italijom, rekosmo, doduše s neuspjelim vojnopomorskim oružanim pokušajem da se dočepa istočne, dakle, hrvatske i slovenske obale Jadrana, no, od tada sa stalnim, sve organiziranijim i snažnijim iredentističkim djelovanjem, koje postaje sve opasnije.

Strossmayer ipak smatra da postoji rješenje tim velikim nepogodama. On nalazi da bi u konkretnoj povijesnoj konstelaciji nepogoda za hrvatski, ali i za slavenske narode u okviru Habsburške Monarhije moglo doći do sretnije sadašnjosti i budućnosti Hrvata; jer ovi se mogu oduprijeti i održati samo s austroslavizmom i panjužnoslavenstvom pred silovitim i dobro organiziranim vladajućim njemačkim, mađarskim i talijanskim strukturama u Monarhiji. Na toj liniji biskup se povezuje s istomišljenicima u Monarhiji, napose u Češkoj, i dugi niz godina surađuje s vodećim nositeljima te politike, s Františekom Pa-lackým, Františekom Ladislavom Riegerom, Leom Thunom i drugim istomiš-ljencima⁷⁴.

Pri tome je važno istaknuti slijedeće: Strossmayer nema nikakvih iluzija ni u pogledu politike niti prizemnoga karaktera pripadnika vladajuće strukture samostalne Srbije prema Hrvatima i hrvatskome prostoru. Pa u privatnim pis-mima Račkome, već vidjesmo, nailazimo na izraze najgorega mišljenja o beo-gradskim upraviteljima, ali javno, naravno, ipak očekuje najbolje i od službene Srbije, jer mu drugo i ne preostaje – ne nailazi na suviše izlaza hrvatskim te-gobama⁷⁵.

Tako nastaje i izrasta – naglašavamo – *južnoslavenska* nacionalno-politič-ka ideja o *južnoslavenskoj* državi koja bi se pružala od Triglava do Varne, od Dunava do Vardara, te kao velika upravno-državna zajednica može ostati i u okviru Habsburške Monarhije; mogla bi se efikasno oduprijeti svoj trojici sta-rih neprijatelja sa sjevera i zapada, ali skresati i očito ne samo narasla već i razmahana krila Srbiji na istoku.⁷⁶

Pri ovome treba znati da se tada nije često rabila riječ *južnoslavenstvo*, već *jugoslavjanstvo*, *jugoslavenstvo*, jer se pod tim, automatski, tada podrazumi-jevalo *južnoslavenstvo*; no, ti se pojmovi nerijetko ne razlikuju u literaturi, pa se u dugoročnije ili kratkoročnije političke ili politikantske svrhe i ciljeve znade i zloupotrebjavati. Jer, kada se doslovce s latinskoga, npr., Akademijin službeni naziv prevede na hrvatski, onda početak glasi *Južnoslavenska*, a ne *Jugoslaven-ska*, u kojoj će, govorio je osnivaatelj, «*stjecati i sjediti svi bolji umovi hrvatski, srpski, slovenski, bugarski (...)*» No, to ime, *jugoslavensko* uskoro će stvarno zaživjeti, s iskakanjem Crne Gore iz te koncepcije, jer se iz teokratske pretvorila u svjetovnu, samostalnu državu, a i Kraljevina Bugarska, s njemačkom dinastijom na čelu, točno je odgovarala Bismarckovim očekivanjima. Na sve to nadovezala se i velikosrpska ideologija obrenovičke i karadorđevićke Srbije. Tako da su riječi *jugoslavenstvo* i *Jugoslavija*, ali tek potkraj Strossmayerova života zaista označavale ono što se pod tim imenima sadržajno misli. A poslije se sadržaj počeo praktički utapati u jugounitarizam i velikosrpsstvo, a nije uspio ni Supilov⁷⁷ i Radićev⁷⁸, ni Titov pokušaj⁷⁹, pa je sa Slobodanom Miloše-vićem u naše dane, na početku XXI. st. iščezlo čak i ime⁸⁰. Upravo se i Crna Gora – na referendumu u svibnju 20005. godibne – izdvojila iz državne zajed-

nice sa Srbijom⁸¹, a javljaju se i tvrdnje da će se osamostaliti i Kosovo, zahvaljujući velikosrpskoj represivnoj politici, sada napučeno gotovo samo Albancima.⁸²

I još nešto. Treba podsjetiti na još jednu veoma važnu komponentu: Strossmayer je bio i bosanski biskup u doba carigradske i bečke vlasti te apostolski upravitelj Katoličke crkve u srbijanskoj monarhiji. A pri tome je potrebno istaknuti da se i panslavistička i južnoslavenska nacionalnopolitička politika sasvim uklapala u staru vjersku politiku Svete Stolice, koja je nastojala već duže vremena, a napose nakon gubitka svjetovne vlasti na Apeninskome poluotoku stupiti u veoma bliske kontakte s pravoslavicima; pa je i zbog toga Strossmayer toliko forsirao staroslavensku Službu Božju i glagoljanje, odnosno upotrebu glagoljice općenito, napose kao nacionalnoga blaga Hrvata⁸³.

Nepoznavanje Strossmayerove osnovice jugoslavenstva traje i danas. Pa i to pridonosi sasvim pogrešnome i štetnome isticanju biskupa kao nekoga ozloglašenoga velikosrpskoga jugovića, što on nikada i nikako nije bio.

8.

Divan sadržaj Risorgimenta samo se u nekom elementima slagao s težnjama savojskoga Pijemonta. Jer ovaj je već u prvoj polovici XIX. st. pomišljao na Kraljevinu Italiju u svojim rukama. Samo su privremena, prijelazna rješenja nastala u revolucionarnoj i kontrarevolucionarnoj 1848/49. godini, kada je, npr., formirana Druga Rimska Republika, a papa Pio IX. je u izgnanstvu, u napuljskoj kraljevini; na njegov poziv francuska i napuljska vojska slomila je republikance u papinskoj državi⁸⁴. Ali, u 60-im godinama Pijemont je silom sjedinio Apeninski poluotok samo u svoju Kr. Italiju, otimajući posjede i Beču; sebe smatra jedinim sljednikom antičkoga Rimskoga Carstva i srednjovjekovne-novovjekovne Mletačke Republike, te podržava iredentizam i državnim mjerama. Iako Rim vojnomornaričkom ratnom ekspedicijom 1866. godine, rekosmo, ipak nije uspio od Beča oteti istočnu jadransku obalu, i dalje javno poseže za tim hrvatskim i slovenskim područjima, negirajući Hrvatima i Slovencima opstojnost čak i kao narodima; oni su samo privremeni došljaci, barbari, šćavi/robovi i boduli/pseta. Pri tome je na Apeninskome poluotoku ostala – tobože – samostalna jedino malena enklava San Marino, dok je gotovo cijela papina prostrana država u srednjemu i južnom dijelu Poluotoka, stara stoljećima, osvojena i uključena u sastav nove Kraljevine. Papa se veoma oštro, ali uzalud odupro sa svojim zaista odlično osposobljenim vojnicima («švicarska garda»), odbijajući prihvatiti činjenično stanje sve do kraja 20-ih godina XX. stoljeća.

U međuvremenu ogorčeni Vatikan, kome je od milenijskoga državnog teritorija ostalo tek nekoliko ulica, crkava i kuća u Rimu i izvan njega, nastoji svoj

sasvim poljuljani svjetovni, a donekle i crkveni i vjerski autoritet podignuti i učvrstiti povratkom na strože konzervativne, čak i feudalne, apsolutističko-centralističke odnose. Ne odobravajući napad na papinsku državu i njezino razbijanje, ali shvaćajući i s razumjevanjem prihvaćajući nacionalne-preporodne težnje talijanskoga naroda, međutim, pokušajima vraćanja povijesti natrag i takvome nastojanju javno, Strossmayer se odupro, čak i javno, na I. Vatikanskome saboru; no, podržalo ga je tek nešto kardinala i drugih velikodostojnika pa je pobijedila čvrsta politika tadašnje vladajuće papinske strukture.

Novu politiku Sv. Stolice Strossmayer nije odmah usvojio niti ju je proklamirao.⁸⁵ Duže je vremena bio u napetim, oštrim odnosima s rimskom kurijom, čak i sa samim papom, kojega je izbjegavao posjetiti⁸⁶. Rački je postupno uspio smiriti Strossmayera.⁸⁷

No, Strossmayer je već svojom doktorskom disertacijom, obranjemom u Beču, govorio o jedinstvu i snaženju Crkve, pa o ekumenizmu. Tako akademik, redoviti profesor i ranije dekan Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu, povjesničar dr. sci. Franjo Šanjek, i sâm svećenik, redovnik-dominikanac, ovako govori:

*«Sjajni nastupi i briljantni govori hrvatskog premeta na Prvom vatican-skom saboru (1869-1870.) pribavit će mu izuzetan ugled u katoličkom svijetu, pa i šire, ali ga osobna slava i popularnost ne će zaustaviti u iskrenom nastojanju da hrvatski narod bude otvoren prema drugima, prije svega prema slavenskim narodima. Kao pripadnik naroda baštinka zapadne i istočne kršćanske civilizacije i kulture, ali i Metodov nasljednik na stolici sirmijskih biskupa, đakovački biskup je istinski preteča modernih ekumenskih traženja puta k jedinstvu, otvorenom dijalogu i nalaženju elemenata koji teže slozi i suradnji u različitostima, ne opterećujući se stoljetnim naslagama nerazumijevanja i suprostavljanja. U svom je narodu vidio istinskog posrednika između Zapada i Istoka, smatrajući ga pozvanim da ovim drugima prenosi stečevine zapaden civilizacije i kulture, izjavljujući 1874 da 'na tu svrhu smjeraju junačka naša i praotaca naših djela. To je cijena krvi naše. (...). To znači divna Hrvatska, vječitim lovorom za to ovjenčana'».*⁸⁸

U samoj Hrvatskoj, međutim, nailazio je na protivnike u većini biskupa, mahom gospodarski nesposobnih ili nacionalno nesvijesnih ili svjesnih pripadnika drugih naroda. Jer, zagrebački prvi nadbiskup/metropolit, pomađareni Slovak Juraj Haulik, npr., izbjegao je instalirati Josipa Jelačića za bana i održati Sv. Misu.⁸⁹ No, zato je Jelačić kao ban službeno predložio i preporučio Strossmayera za biskupa.⁹⁰ Zatim, izrazito neprijateljski je Strossmayerov odnos prema Josipu Mihalovicu koji se smatrao Mađarom i ratovao s njima 1848. god. protiv Jelačića. Mihalovic neposredno onemogućuje življi razvoj Banske Hrvatske, čak i vlastite Zagrebačke nadbiskupije, podržava i dalje Mađare i mađar-

one u Banskoj Hrvatskoj, tako da ga Strossmayer u pismima Račkome odrješito naziva «mađarska hulja».⁹¹

9.

Znatan dio općega domaćeg i stranog jala elitâ prema Strossmayeru ležao je i u njegovu nadmoćnome intelektu, volji za radom, napose za dobrobit Crkve i svoga, hrvatskog naroda. Ali, u pitanju je bilo još «ono nešto» - novac koji je posjedovao u zaista velikoj količini. No, do toga je došao vlastitim znanjem i odabirom sposobnih stručnjaka. Naime, biskupiju je zatekao u lošem materijalnome stanju, kao i njegov prijatelj i vjerni *južnoslavenski* sumišljenik još iz bečkih dana, dr. Juraj Dobrila u Porečko-puljskoj biskupiji, potonji tršćansko-koparski biskup. No, dok je Dobrila bio iz veoma siromašne seljačke obitelji, pa je krenuo u sanaciju biskupije kao pravi bistri kmet⁹², dotle je Strossmayer bio iz imućnije trgovačke obitelji pa je stekao iskustva, gledajući kako mu otac radi⁹³.

Zaista je veliku pažnju posvetio materijalnome snaženju svoje Bosansko-đakovačke i srijemske biskupije. Jer, đakovački posjed kao vlastelinsko imanje službenom propašću feudalnoga sustava 1848. god. od 75.000 jutara smanjeno čak na polovicu, spalo je na 36.753, a od toga najviše je bilo tada besplodnih šuma⁹⁴; postalo je otežano održavati i preostali dio posjeda.⁹⁵ A 1851. god. posjed imao samo 1.124 jutara oranica. No, god. 1900. bilo je već 4.850 jutara. U obnovi posjeda Strossmayer je u potpunosti uspio, zahvaljujući u prvome redu svojim gospodarsko-novčarskim prirodnim talentima i veoma velikome trudu, ali dobro odabranim pomoćnicima, odnosno stručnjacima kojima se okružio⁹⁶. Tako je mogao u razdoblju od 1851. do 1901. god. u obnovu, popravak i gradnju novih kuća/objekata uložiti čak 326.480 forinti, no time je je još više povećana njihova vrijednost. U vlastelinsvo, zapravo, uloženo je preko 1,000.000 forinti, a samo za državni i općinski porez od 1850. do 1900 god. plaćeno je oko 1,750.000 forinti,⁹⁷ cifra koja dostatno govori već sama za sebe o golemim prihodima. Odmah poslije biskupove smrti službeni predstavnici države i kaptola našli su samo u običnoj, priručnoj blagajni 350.000 forinti, pretežno u «papirima».⁹⁸

Strossmayer – znajući za najsuvremenije metode u brzome ekonomskom razvoju dijelova Zapadu – razvijao je moderno gospodarstvo, ali u skladu s prilikama; dakle, orijentirao se napose na područje zemljoradnje, vinogradarstva (veliki vinogradi u Trnavi i Mandićevcu, npr.)⁹⁹, stočarstva, napose konjogojstva, pa na lovni i ribarski dio privrede, a osobito na šumarstvo. Krenuo je i dalje: poticao je modernizaciju cestovnih prometnica, gradnju željezničkih pruga, regulaciju i plovnost Drave prema Mađarskoj¹⁰⁰, prokop dvonamjenskoga kanala između Osijeka i Broda na Savi. Ušao je i u poslovanje s dionicama,

tada znatne novosti u tadašnjoj Hrvatskoj, npr., u okviru najbližih institucija poput Prve osječke dioničke štedionice, ali i obih udaljenijih - Brodarskoga d. d. u Senju, pa i izvan Banske Hrvatske, u cislajtanijskoj Dalmaciji, osiguravajućega društva u Splitu; itd.

I što radi biskup? Počeo je neštedimice trošiti taj novac, koji stiže u sve većim količinama; dakako, troši uz sve češće prigovore da je to crkveni, a ne njegov novac; no, biskup je stalno odgovarao da je to novac naroda pa mu ga – samo – vraća.¹⁰¹

10.

U tom smislu treba gledati i Strossmayerove najznačajnije akcije u oblasti znanosti, kulture i obrazovanja, u prvome redu osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te Sveučilišta u Zagrebu.

Strossmayer je, naime, imao dva osnovna gesla: «Prosvjetom k slobodi» i «Za vjeru i domovinu!». Tako je 1860. god. na veoma konkretan/praktičan način potaknuo osnivanje Akademije – darovao je banu Šokčeviću zakladnicu na ogromnu svotu, na 50.000 forinti.¹⁰² Slijedeće je godine u Saboru podržao podržao prijedlog Ljudevita Vukotinića o Akademiji, pa je, uz ostalo, rekao: «*Danas se vojuje više i odlučuje oružjem duha, nego oružjem materijalnim*», pa podsjeća: «*Athena bijaše malahan grad; stara Grčka, što se prostora tiče, neznatna, pak se ipak Athena i stara Grčka s umnih i moralnih sila svojih na sve strane svijeta proslavi, niti će joj igda slava potamnjeti (...)*». Kao što je poznato, najviša, prva južnoslavenska znanstvena i kulturna institucija pro-radila je 1866. godine, pa ga je ban i službeno 14. travnja slijedeće godine obavijestio da ga je vladar potvrdio Akademijinim pokroviteljem. A već 1869. god. biskup daje istu svotu (50.000 forinti) i za početak rada Sveučilišta. Tako je podignuta nova Akademijina palača, financirani su akademici i drugo osoblje, tiskanje redovnih izdanja («Rad») i posebnih (npr., djelo F. Račkoga o zrinsko-frankopanskoj uroti). Kupuje cijele zbirke umjetnika, koje su postale osnovica Akademijine Strossmayerove galerije 1884 godine, te knjiga, npr., tada najznačajniju privatnu knjižnicu u Hrvatskoj, biblioteku Ivana Kukuljevićevu Sakcinskoga.

Tu je i ulaganje u Crkvene sadržaje, u podizanje velike i, npr., bareljefima i drugim umjetninama obogaćene đakovačke katedrale; tu je i briga oko popravaka stolnice pa crkve Sv. Marka u Zagrebu, radnje oko župne crkve Sv. Petra i Pavla u Osijeku itd.¹⁰³ Ima i niz drugih znanstvenih, kulturnih i obrazovnih pothvata, npr., kupovanje velikoga broja umjetnina i njihovo prebacivanje u Đakovo, iz čega je, potom, u Zagrebu izrasla Akademijina galerija, knjižnica, arhiv itd.¹⁰⁴ Kao financijer jedan je utemeljivača Matice Dalmatinske, pa pojedinih fakulteta Zagrebačkoga sveučilišta, zatim Društva hrvatskih književnika,

itd. Tu je i dovođenje časnih sestara u Osijek koje su radile u školi, vrtiću, bolnici itd. Financira u Đakovu školovanje franjevacu u Bosni, pa i s tolikim uspjehom da mu mlade oduzimaju i prebacuju 1874. god. u Mađarsku. Potiče osnivanje škola, npr., maloga sjemeništa u Osijeku, ali i takve koje će žene osposobiti za što samostalniji život; takva je, npr., 1882. god. Viša djevojačka škola u Osijeku. Financira, npr. i niz pojedinaca, pa i samoga Račkoga¹⁰⁵, kao i školovanje mnogo mladića i djevojaka, ili ih na drugi način pomaže; tako je, npr. uložio je novac u izrastanje Vjekoslava Karasa, Izidora Kršnjavoga, Franje Ks. Kocha, tj. Kuhača, Marije Jambrišak itd., ili je pomagao obitelji preminulih pojedinaca, npr., Petra Preradovića i Ivana Dežmana. Pomaže osnivanje i djelovanje mnogih društava u Banskoj Hrvatskoj, ali i izvan nje, npr., prve «Hrvatske čitaonice» na Kvarnerskim otocima, u Vrbniku na o. Krku, prvih novina za Hrvate u Istri s Kvarnerskim otocima, «Naše Sloge» u Trstu¹⁰⁶, podizanje Dioničke tiskare u Zagrebu, izlaženje veoma utjecajnih novina «Obzor» pa znamenitoga časopisa «Vienac» - itd. Tu je i stalna briga oko funkcioniranju staroga hrvatskog Zavoda sv. Jeronima u Rimu. Tako je, npr., samo 1888. god. podijelio 46.000 forinti Medicinskome fakultetu u osnivanju¹⁰⁷, galeriji slika, Matici hrvatskoj i Društvu Sv. Jeronima u Zagrebu te dječjačkom sjemeništu u Đakovu.¹⁰⁸

U svome radu oslonio se, rekosmo, na brojne, kvalitetne stručnjake. Tako, npr., dugogodišnji tajnik bio mu je Milko Cepelić¹⁰⁹, a, npr., u šumarstvu se oslanjao na vrsnoga stručnjaka Vatroslava Račkoga, Franjina brata¹¹⁰.

U svemu tome ovdje moramo napose istaknuti samo jednu ličnost iz veoma širokoga Strossmayerova kruga prijatelja, suradnik, istomišljenika, službenika itd., upravo toga Franju Račkoga.

11.

Dr. Franjo Rački¹¹¹, Fužinarac iz Gorskoga kotara, čija je obitelj porijeklom iz susjedne Slovenije, najbitniji je faktor u Strossmayerovu životu, naravno, nakon roditelja. I on je svećenik, poslije i senjski i zagrebački kanonik, prosvjetni savjetnik Banske Hrvatske, prvi i dugogodišnji Akademijin predsjednik, političar i povjesničar, no, to je sve već znano. Ali, znatno je manje znano ili je čak i nepoznato, ili se, jednostavno, nije htjelo znati da je Rački, inače veoma skroman u svakidašnjemu životu i općenito, samozatajnoga i mirnog ponašanja, u burni i gransenijerski Strossmaerov život – neobično živoga temperamenta, rekosmo – ušao tako čvrsto da mu je postao jedina trajno povjerljiva ličnost. Sve do smrti Račkoga, gotovo nikada, ponavljamo, gotovo nikada biskup nije samostalno potegnuo niti jedan važniji potez, pa čak ni obiteljske, a ni osobne naravi.

Rački je uvijek imao presudnu i direktnu, u načelu diskretnu ulogu i u kreiranju i u provođenju u život gotovo svih privatnih i javnih biskupovih pothvata, crkvena sadržaja i svjetovne prirode. Istodobno je taj Fužinarac i javni provoditelj onih djelatnosti koje Strossmayer zbog svoga visokoga položaja i ugleda nije mogao niti smio sâm provesti, jer bi bio zloupotrijebljen, npr., čak i materijalno¹¹². Crkvene, kulturne, znanstvene djelatnosti, uključivši, npr., i najpoznatije, Akademijine, potom komponente unutrašnje i vanjske politike te druge, napose one iz nacionalnoga i političkog života, djelo su i Račkoga, pa su nastajale i odvijale se i njegovim poticanjem, nerijetko, i praktično ih ostvarujući.

U znatnome svome dijelu Strossmayerovi čak i kapitalni pothvati – za života Račkoga – zapravo su inspirirani od toga marljivoga i Strossmayeru veoma vjernoga Goranina; on ih je, zapravo, znao poticati, pa usmjeravati i realizirati brojne pothvate, k tome još, nerijetko, i Strossmayerovim novcem, kojega je biskup rado davao kad je – redovito veoma seriozno, s obrazloženjem – Rački tražio ili predlagao da se utroši.¹¹³

Za sada – dovoljno o ulozi Račkoga u biskupovu životu.¹¹⁴

12.

O Strossmayeru, rekosmo, objavljen je ogroman broj napisa, sadržajem znanstvene i druge vrijednosti, a i niz zasebnih knjiga i zbornika. U njima su nerijetko valorizirani njegov život i djelo u cjelini ili u dijelovima, vremenski ili po djelatnostima. U toj – doslovce – masi odabiremo sadržaj samo jednog teksta.

Uoči Uskrsa, 22. travnja 1905. godine, naime, započele su u Šibeniku srijedom i subotom izlaziti novine – «Hrvatska rieč». Odmah nakon uvodnika u povodu prvoga broja te uskršnje čestitke objavljen je slijedeći, nepotpisani tekst, pod naslovom «Slava Strossmayeru!»:

«Nad odrom velikoga biskupa i narodnog dobrotvora nije ovom listu dosudjeno, da dade izlieva boli i tuzi za neprocjenjivim gubitkom tog narodnog velikana.

Danas nad Njegovim grobom izrazujemo svoja čuvstva žalosti i sa cijelim narodom opkaujemo smrt Onoga Hrvata, koji nam je podigao trajne narodne hramove prosvjete, iz kojih se pred svietom možemo prikazati kao narod drevne i čvrste kulture, kao narod koji želi i hoće da ide uzporado sa drugim naprednim narodima.

Tim Svojim djelima, koji su trajniji od ikakvih spomenika, On je pomogao uzdići potlačeni hrvatski narod do visin, s koje se, uz druge bratske narode, može odazvati onom uzvišenom zvanju Slavenstva, koje je naš Prerad(ović) u

jednoj od najljepših pjesamo ocrtao, pjevajući da je Slavenstvo od Boga pozvano da spasi svijet.

Tomu pozivu doprinit će, radeći na polju prosvjetljenja i napredka, svoj dio i narod hrvatski zaslugom blagopokojnoga biskupa S t r o s m a y e r a.»

U načelu, kao i člankopisac u toj šibenskoj «Hrvatskoj rieči» travnja 1905. god. i znanstveni dio hrvatske historiografije smatra danas da je dr. Josip Juraj Strossmayer najznačajnija hrvatska ličnost XIX. stoljeća; te da ulazi u prvi red nekoliko njih i dalje, u XX. stoljeću, pa i do danas zbog korisnih posljedica veoma plodnih rezultata biskupova djelovanja, napose u oblasti znanosti, kulture i obrazovanja. Tako, međutim, ne misli znatan dio publicistike pa i neki stručnjaci, i to zbog samo jedne, jedine ali politički iznimno važne komponente Strossmayerova djelovanja u životu Hrvata, ali i drugih naroda o kojoj je već bio govor. Radi se o u njegovo vrijeme nastaloga novog nacionalnopolitičkog opredjeljenja, zbog panslavenskog, pa austroslavističkoga, kojima se Strossmayer priklonio, te s Račkim stvarajući panjužnoslavensko stajalište. Pa i usprkos tome što je, npr., upravo netom citirana šibenska «*Hrvatska riječ*», novine karakteristična naziva – njega precizno isticala kao *Onoga Hrvata*, ali pri tome pozivale su se i na Preradovićevo isticanje *Slavenstva*. Dakle, jest, Strossmayer je Slaven, no, spomenuto, osnovno nacionalnopolitičko stajalište Strossmayera je *južnoslavensko*, a u okviru toga je, nema u to sumnje, *Hrvat*. To se, međutim, nerijetko zaboravlja i «zaboravlja».

Pri negativnoj kritici Strossmayera u pogledu njegova isticanja *južnoslavensko* zaboravlja se ili se svjesno prelazi preko još jedne činjenice: da je Strossmayerovo *slavensko* i *južnoslavensko* stajalište bilo skladu s njegovim statusom i visokim zvanjem katoličko-crkvenoga velikodstojnika, koji su, u ovome pogledu, znatnim dijelom ili čak i u cjelini bili usklađeni i sa starom i s tadašnjom politikom Sv. Stolice prema Istoku. A to je bila politika približavanja Katoličke crkve pravoslavnim crkvama, i to još iz vremena kada Bartol Kašić napušta svoj materinski paški čakavski jezik i započinje forsirati štokavštinu, veoma blisku bosanskome, hercegovačkom, crnogorskom i srpskome svijetu. Ta veoma potrebna biskupova stajališta i u njegovo doba, u XIX. st. i pokušaji realizacije, od mnogih su mijenjana i zloupotrebjavana već tada, a napose u XX. stoljeću, pa i u naše dane. No, ni sâm papa Ivan Pavao II. nije ništa rekao ni protiv takvih Strossmayerovih stajališta, pa je i osobno posjetio biskupovu katedralu u Đakovu.

I još nekoliko podataka o znamenitosti Strossmayera. Tako, npr., već je 1878. god. talijanski kraljevski ministar Marco Minghetti izjavio da je imao «*priliku izbliza upoznati sve istaknute ljude našega vremena. Imaju dvojica za koje sam stekao dojam da pripadaju nekoj drugoj vrsti nego što smo mi; to su Bismarck i Strossmayer*». ¹¹⁵ Dodajem još samo to da u XIX. i XX. st. najpoznatiji

Hrvati na našoj cijeloj planeti, a isto tako i najznamenitiji su dr. Josip Juraj Strossmayer i Josip Broz Tito. Bez obzira na zaista «čudno» Strossmayerovo uspoređivanje s jednim Bismarckom i jednim Brozom, i to zbog njihova općepoznatoga ideologijskog i političkog djelovanja te posljedica, kako pozitivnih tako i negativnih – moramo ih prihvatiti kao povijesne činjenice koje su važne i danas. A to su zaista velika priznanja plodnome djelu ovoga Osječanina koji se iskazao u različitim oblastima i na raznim poljima tako utemeljeno da smo, eto, i u Varaždinu i drugdje u Hrvatskoj 2005. godine, pa i drugi u stranome svijetu odali veliku počast i priznanje koje, dakako, Strossmyery ne mogu odavno ništa značiti, ali bitni su nama, a tako će, uvjeren sam, visoko značiti i našim potomcima. Jer gotovo nema primjera u XIX. i XX. st. među Hrvatima da se jedan čovjek takvoga visokog crkvenog i, općenito, društvenog statusa nesebično žrtvovao i trošio u korist svoga naroda, ugroženoga baš sa svih strana ondašnjega svijeta. Stoga se Strossmayera, pa tako i drugih naših velikana moramo sjećati s punom zahvalnošću za sve ono dobro u njihovu životu i djelu, koji su nam namrijeli, i sve ono iz toga života i djela što moramo sačuvati, ali i ostaviti našim potomcima, idućim naraštajima još i obogaćeno i oplemenjeno.

RESUME

JOSIP JURAJ STROSSMAYER AUJOUR’HUI

Mots-clés: Strossmayer aujourd’hui; Croatie; évêque catholique; patriote; politique; culture; économie

En 2005, on a célébré les 190 ans de la naissance, mais aussi le centenaire de la mort du dr. Josip Juraj Strossmayer (1815-1905), évêque de Bosnie et de Đakovo, ainsi que de Srijem, et vicaire apostolique pour la Serbie. On a révalorisé d’une manière scientifique et professionnelle la vie féconde et riche de ce grand homme, son oeuvre et son héritage dans plusieurs champs – national, patriotique, ecclésiastique, politique, culturel, ainsi que celui d’éducation et d’économie. Aussi bien, déjà durant sa vie, les étrangers ont-ils comparé son importance pour l’Europe de ce temps ni plus ni moins qu’avec celle de Bismarck. En Croatie, il est considéré – a côté du dr. Ante Starčević, adversaire politique de l’évêque - comme politicien croate le plus important du XIXème siècle. Par ses activités dans l’Eglise catholique en générale, ainsi que dans la politique de la Monarchie des Habsbourgs, il s’est rendu célèbre dans le monde entier. A cause des tendances pratiques pangermaniques, panhongroise et panitaliennes, nationalistes et impérialistes, devenues manifestement trop fortes et véhémentes, il s’approche – en accord avec la politique du Saint- Siège – du panslavisme et de l’austroslavisme; avec chanoine et historien dr. F. Rački, dans une action encore plus concrète, il devient fondateur de l’idéologie na-

tionale sud-slave (non point yougoslave!), ainsi que propagateur de la création d'un état sud-slave sur l'espace s'étendant depuis les Alpes slovènes jusqu'à la côte bulgare de la mer Noire, et depuis Danube, à la frontière vers l'Hongrie, jusqu'au fleuve Vardar en Macédoie. Il est fondateur ou initiateur de la création de nombreuses institutions et associations, périodiques et journaux, ainsi que mécène en culture, instruction etc. Par exemple, Strossmayer est fondateur et protecteur de premières institutions, les plus hautes, de science, de culture et d'instruction au sud sud-slave, de l'Accadémie Yougoslave (plus exactement: Sud-Slave – Slavorum Meridionalium; aujourd'hui: Croatie) des sciences et des beaux-arts, ainsi que mécène de nombreuses de ses activités, de l'édification de son palais principal à Zagreb et, dans celui-ci, de la création de la galerie de la peinture, de la bibliothèque etc.; il a considérablement influencé la création de la première Université croate, aussi bien à Zagreb.

SUMMARY

Josip Juraj Strossmayer today

Key words: Strossmayer today, Croatia, Catholic bishop, patriot, politician, cultural and economic activist

The year 2005 marks the 190th anniversary of birth and the centenary of death of dr. Josip Juraj Strossmayer (1815-1905) who was the bishop of Bosnia, Đakovo and Srijem and the apostolic vicar for Serbia. On the occasion of these anniversaries, his life and his exceptionally rich and complex heritage and work in diverse fields such as the national, patriotic, ecclesiastic, political, cultural, educational and the economic one was subject to the scientific and professional revalorization. Even in his lifetime some foreigners emphasized his importance in Europe even comparing it with the one of Bismarck. In Croatia he is considered – together with his political opponent dr. Ante Starčević – the most important and most famous politician of the 19th century. Due to his activities in the Catholic Church in general and in the political life of the Habsburg Monarchy, he is well-known abroad. In reaction to the obviously very strong and furious Pan-German, Pan-Hungarian and Pan-Italian practical nationalistic and imperialistic tendencies, he accepted the ideas of Pan-Slavism and Austro-Slavism, which was in line with the politics of the Holy See. In that field he has made some concrete moves; together with the canon and historian dr. F. Rački he initiated the Croatian south Slavic (not Yugoslav!) national ideology and pleaded for the establishment of the south Slavic state which would have stretched from the Slovenian Alps to the Bulgarian Black Sea coast, and from the river Danube on the border with Hungary to the river Vardar in Macedonia. Bishop Strossmayer has also established or initiated the establishment of numerous institutions and organizations, newspapers and magazines. He

was also the patron in the fields of culture and education. For example, he established and patronized the first scientific, cultural and educational institutions in the southern parts of the South Slavic territories, among them the Yugoslav (more precisely: South Slavic, today: Croatian) Academy of Sciences and Arts. He has financed many of the Academy's activities, the building of its palace in Zagreb and the formation of its picture gallery and library. He has also had a very strong influence on the establishment of the first Croatian University, the one in Zagreb.

BILJEŠKE

1. Ovaj je članak prošireno i dopunjeno priopćenje koje je autor izrekao «u povodu 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti Josipa Jurja Strossmyera dakovačkog biskupa, utemeljitelja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, hrvatskog političara, prosvjetitelja (4.02.1814.-8.04.1905)» pod pokroviteljstvo Varaždinske županije i Grada Varaždina», a u organizaciji Zavoda za znanstveni rad HAZU, Gradske knjižnice i čitaonice «Metel Ožegović» u Varaždinu; predavanje je održano 10. 5. 2005. u Studijskoj čitaonici te Knjižnici. Istodobno su Zavod te Državni arhiv, Knjižnica i Čitaonica te Gradski muzej u Varaždinu, u dvorani Gradske knjižnice otvorili dokumentarnu izložbu «Josip Juraj Strossmayer i Varaždin».
2. Radi se o završetku velikosrpske/jugounitarističke oružane agresije na Republiku Hrvatsku i njezine pobjede u Domovinskoj ratu 1995. godine. Lit. je opsežna, a ima i bibliografija.
3. U obljetničkoj godini u Hrvatskoj bilo je više manifestacija i drugih akcija u čast i u spomen dr. Strossmayera Josip Juraj Strossmayer 1815.-1905.-2005. Obilježavanje Strossmayerovih obljetnica u 2005. godini (190. godišnjice rođenja i 100. godišnjice smrti). HAZU, Zagreb, 2006. (v. i bilj. 1). - O manifestacijama je bilo govora i na godišnjoj skupštini HAZU (Lidia Černi, Akademici nezadovoljni HRT-om. HAZU - Redovita godišnja skupština, Vjesnik, LXV, 20496, Zagreb, 30. 12. 2004, str. 15). Skupština HAZU «izrazila je nezadovoljstvom odnosom Hrvatske radiotelevizije prema radu Akademije, najviše znanstvene i umjetničke ustanove u Republici Hrvatskoj. Neposredan je povod za ovo nezadovoljstvo odnos HTV prema jednom od središnjih događaja u ovoj godini, kako za našu Akademiju tako i za najširu znanstvenu i kulturnu javnost. Riječ je o svečanom obilježavanju 190. godišnjice rođenja i 100. obljetnice smrti utemeljitelja i velikog dobrotvora Akademije dakovačkog i srijemskog biskupa Josipa Jurja Strossmayera (...) (Ljetopis za god. 2005, 109, Zagreb, 2006, str. 76), (...) takav neprihvatljiv odnos HTV nije usmjeren samo prema Hrvatskoj akademiji kao instituciji, nego općenito prema znanosti, obrazovanju i kulturi» (str. 77); stoga je predsjednik HAZU M. Moguš 3. 1. 2005. uputio pismo predsjedniku Sabora Republike Hrvatske Vladimiru Šeksu (str. 76). - Objavljena je bila najava o zbivanjima, pa je središnji Akademijin program u Đakovu predstavio akademik Milan Moguš, predsjednik HAZU (M. Lj., Strossmayerovi jubileji, Vjesnik, LXV, 20401, Zagreb, 22. 9. 2004, str. 7; Obljetnica rođenja Josipa Jurja Strossmayera, Fokus, 256, Zagreb, 8. 4. 2005, str. 50). Ovdje spominjem, primjerice, Svečanu sjednicu HAZU na Strossmayerov dan smrti 1905, 8. 4. u Akademijinoj Palači, s riječima izaslanika pokrovitelja Predsjednika Republike Hrvatske Stjepana Mesića te predsjednika HAZU akademika Milana Moguša (Mirjana Jurišić, Najpoznatiji Hrvat u svijetu i vizionar moderne Hrvatske. HAZU. Počelo obilježavanje dviju obljetnica Josipa Jurja Strossmayera 1815-1905. Večernji list, XXXXVI, 14881, Zagreb, 9. 4. 2005, str. 75; Milan Moguš, Josip Juraj Strossmayer, Forum, god. XXXIV, knj. LXXVI, br. 4-6, Zagreb, 2005, str. 369-377, «Riječ predsjednika Akademije znanosti i umjetnosti akademika Milana Moguša održana na svečanosti sjednici Akademije 8. travnja 2005. godine u povodu obilježavanja 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti biskupa Josipa Jurja Strossmayera, utemeljitelja Akademije» (Ž. L., Dvostruka obljetnica biskupa Strossmayera. Forum, br. 4-6, travanj-lipanj, Jutarnji list, VIII, 2537, Zagreb, 16. 6. 2005, str. 34), izložbu

Strossmayerove galerije HAZU istoga dana «Donacije umjetnina biskupa Josipa Jurja Strossmyera»; istoga dana u Koncertnoj dvorani «Vatroslav Lisinski» u Zagrebu trebao biti održan i svečani koncert Zagrebačke filharmonije pod vodstvom maestra Pavla Dešpalja i uz sudjelovanje solista Siniše Hrapača (prema pozivnicama predsjednika HAZU; prihod s koncerta išao bi Centru za odgoj i obrazovanje u zagrebačkoj Dubravi radi «nabave specijalnoga vozila za prijevoz djece invalida»), no, sjednica je održana, a koncert je otkazan zbog državnoga dana žalosti u povodu pokopa pape Ivana Pavla II. (H, Sjednica HAZU-a će se održati, koncert se otkazuje, Glas Istre, LXII, 92, Pula, 6. 4. 2005, str. 20). Usp. i: Svečana sjednica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti prigodom Dana Hrvatske akademije održana 29. travnja 2005. Ljetopis HAZU za godp. 2005, 109, Zagreb, 2006, str. 54-57, s uvodnim riječima predsjednika Akademije M. Moguša, u kojem je, uglavnom, govorio o Strossmayeru, i to kao osnivatelju Akademije). Akademija je u suradnji s Poglavarstvom Grada Zagreba dala obnoviti i suvremenim tehničko/kemijskim sredstvima konzervirati Meštrovićev brončani spomenik J. J. Strossmayeru te podignuti njegovo novo podnožje na istome mjestu, na Strossmayerovu trgu, na zagrebačkome Zrinjevcu, iza Akademijine Palače. (Prema službenoj pozivnici HAZU; svečanost je održana 12. 5. Tomislav Bradić, Hoće li Strossmayerov spomenik biti obnovljen do 8. travnja. Birokracija na djelu. Vjesnik, LXV, 20494, Zagreb, 28. 12. 2004, str. 19). Također pod pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske S. Mesića održan je i veliki dvodnevni Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer povodom (...) u organizaciji HAZU, Zagreb, 19. svibnja i Đakovo, 20. V; s toga skupa objavljena je i knjiga (Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer povodom 190. godišnjice rođenja i 100. obljetnice smrti. Sažeci radova, 70 str.) U Akademijinome atriju istodobno je priređena izložba «Nagrade Josip Juraj Strossmayer za znanstvena djela i izdavački pothvat 1990-2004», koju dodjeluju HAZU i Zagrebački Velesajam; tiskana je knjižica nagrađenih (Nagrada «Josip Juraj Strossmayer, za znanstvena djela i izdavački pothvat 1990.-2004., Zagreb). Zatim, u Đakovu je položen vijenac na Strossmayerov grob, sudionicima skupa uručen pretisak velikoga zbornika Matije Pavića i Milka Cepelića o Strossmayeru iz početka 20. st. (v. u bilj. i priloženome popisu lit.) i otvorena izložba «Donacije donatoru – slike starih majstora poklonjene biskupu J. J. Strossmayeru» u Muzeju Đakovštine u Đakovu» (H, Danas i sutra o Strossmayeru. Znanstveni skup pod okriljem HAZU. Večernji list, XXXXVI, 14920, Zagreb, 19. 5. 2005, str. 43; Hina, HAZU obilježava obljetnice Josipa Jurja Strossmayera» u Zagrebu i Đakovu, Novi list, LVIII, 18573, Rijeka, 19. 5. 2005, str. 17; Sandra-Viktorija Antić, Znanstveni skup o Strossmayeru, Vjesnik, LXVI, 20625, Zagreb, 20. 5. 2005, str. 59; Iva Tolj, Snježana Kraljević, Strossmayer je prerastao hrvatske granice. Međunarodni znanstveni skup o Strossmayeru. Glas koncila XLIV, 22, Zagreb, 29. 5. 2005; Hina, HAZU obilježava obljetnice Josipa Jurja Strossmayera, Novi list, LVIII, 18524, Rijeka, 30. 3. 2005, str. 44); zbornik radova s toga simpozija je u tisku. Objavljeni su i spomenuti Anali Akademijina Zavoda u Osijeku, koji su u cjelini posvećeni Strossmayeru i kardinalu Franji Šeperu. Još je tisku (ožujak 2006. godine) najavljen prvi svezak korespondencije između biskupa Strossmayera i Franje Račkoga (priređuju ga Dubravko Jelčić i autor ovoga članka.). Usp. konačni izvještaj: Sandra-Viktorija Antić, Dostojno Strossmayera. Obljetnice: Završni sastanak Odbora HAZU za obilježavanje jubileja Josipa Jurja Strossmayera. Vjesnik, LXVII, Zagreb, 19. 4. 2006, str. 54.

4. U Osijeku je 4. 2. održana svečana misa na dan 190. godišnjice biskupova rođenja, a biskup mons. Marijan Sračić održao je predavanje na tamošnjem Filozofskom fakultetu. «Pohod i molitva osoba posvećenog života s područja Đakovačke i Srijemske biskupije» na biskupovu grobu u đakovačkoj Katedrali bili su 12. ožujka. U travnju su u Osijeku održana dva predavanja o Strossmayeru te je objavljeno djelo «Društvo *Slavonskih liječnika* u Osijeku».« U Đakovu je 7. 4. otvorena izložba slika Ivana Lackovića Croate posvećena Strossmayeru, a isti je dan HRT prikazala dokumentarni film o biskupu. Slijedeći je dan u Đakovu predstavljena knjiga *Prigodnice biskupu Strossmayeru*, koje su tiskanu u «*Glasniku*» od 1874. do 1905. (*Josip Juraj Strossmayer*, n. dj., str. 10-11). «U nedjelju 10. travnja slavio je đakovački i srijemski biskup dr. Marin Sračić svečanu euharistiju u ‘Strossmayerovoj’ katedrali sv. Petra (...)», no, umjesto 8, zbog pokopa Sv. Oca Sv. Misa prebačena je dva dana kasnije. (Ivan Čurić, «*Strossmayer je velik sin svoga naroda*». Đakovo. Glas koncila, XLIV, 17, Zagreb, 24. 4. 2005, str. 17; E. P., *Stota godišnjica smrti biskupa Strossmayera*, Jutarnji list, VII, 246, Zagreb, 12. 4. 2005, str. 2); održana je molitva na biskupovu grobu. Održano je i predavanje u đakovačkome samostanu Milosrdnih sestara Sv. Križa (Hijacinta, Hobljaj, *Biskup Strossmayer i sestre sv. Križa*, Glas koncila, XLIV, 21, Zagreb, 22. 5. 2005, str. 34). U suradnji Grada, HAZU, Đakovačko-srijemske biskupije, Sveučilišta, Ogranka Matice hrvatske, Gradske i sveučilišne knjižnice u Osijeku predviđeno

- je bilo i realizirano je više akcija; tako su održana predavanja, priređene izložbe, otvoreno zdanje Središnje biskupijske knjižnice i Arhiva u Đakovu, održani koncerti, otkrivena je spomen-ploča i spomenik, itd. (Hina, *Proslava 190. obljetnice Strossmayerova rođenja u Osijeku*, Novi list, LVIII, 18472, Rijeka, 4. 2. 2005, str. 68; S. Č. D., *Sjećanje na biskupa Strossmayera*, Vjesnik, LXVI, 20531, Zagreb, 5. 2. 2005, str. 16; T. Levak, *Počeo program obilježavanja Strossmayerovih obljetnica*. Jutarnji list, VIII, Zagreb, 7. 2. 2005, str. 4; *Strossmayerova godina. Osijek*. Vijenac, XIII, 286, Zagreb, 17. 2. 2005, str. 36. Usp. i *Josip Juraj Strossmayer*, n. dj.).
- Matica hrvatska u Zagrebu priredila je predavanje o odnosu Strossmayera prema glagoljskoj baštini (Vlatka Plazzeriano, *Strossmayer i glagoljica*. Zagreb. Glas koncila, XLV, 4, Zagreb, 22. I. 2006, str. 28). U okviru svoga niza *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica je objavila Strossmayerove *Izabrane književne i političke spise. Govori. Memorandum ruskoj vladi*, kao prvi svezak, a priređivač je akademik Dubravko Jelčić (Hina, *Objavljeni izabrani književni i politički spisi J. J. Strossmayera*. U povodu 190. obljetnice i 100. godišnjice smrti nacionalnog velikana i crkvenog dostojanstvenika. Glas Istre, LXII, 321, Pula, 29. 11. 2005, str. 21; Hina, *Prvi svezak Strossmayerovih spisa*, Vjesnik, LXVI, 20784, Zagreb, 30. 11. 2005, str. 45; Martina Kalle, *Novo čitanje Strossmayera*, Vjesnik, LXVI, 20792, Zagreb, 9. 12. 2005, str. 58). Odsjek za povijest Filozofskoga fakulteta i Povijesno društvo Rijeka 16. 12. priredili su znanstveni skup te promociju toga zbornika. Na obljetnicu je predavanjem u Zagrebu upozorilo i Društvo hrvatsko-slovačkoga prijateljstva (*Obilježena 190. obljetnica rođenja J. J. Strossmayera*, Vjesnik, LXVI, 20530, Zagreb, 4. 2. 2005, str. 6; dm., *Strossmayer i Haulik*. Zagreb. Glas koncila, XLIV, 7, Zagreb, 13. 2. 2005, str. 34; usp. i *Josip Juraj Strossmayer*, n. dj.).
- Priređeni su skupovi i u inozemstvu, npr., međunarodni u Italiji: *Strossmayer e il Dialogo Ecumenico*, s okruglim stolom (Venecija, 14-15. 2), u Poljskoj (Krakovo, 28-30.4; Andrija Šuljak, *Biskup Juraj Josip Strossmayer. Život i djelo. 1815.-1850.-1905.*, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU, 21, Osijek, 2005, str. 54; S. Slišković, *Simpozij o Strossmayeru u Krakovu. Poljska*. Glas koncila, XLIV, 21, Zagreb, 22. 5. 2005, str. 16) i na Sorbonni, u Parizu (Yves Tripković, *Skupovi o Merzu i Strossmayeru*, Vjesnik, LXVI, 20741, Zagreb, 10.10. 2005, str. 55); na tome skupu sudjelovao je i akademik Franjo Šanjek, s priopćenjem *Hrvatska i europska dimenzija J. J. Strossmayera*, a profesor je 17. 11. održao predavanje i u Rimu za predstavnike diplomatskoga zbora pri Sv. Stolici, a u organizaciji veleposlanstva Republike Hrvatske). Najavljeno je da će bugarska Vlada Strossmayeru podignuti spomenik u Sofiji, gdje je osnovano i Društvo za promicanje hrvatsko-bugarskih odnosa «Strossmayer». (O Strossmayeru i Bugarima, usp., npr., *Hrvatsko-bugarski odnosi kroz stoljeća*, Sofija, 1999). Usp. i *Josip Juraj Strossmayer*, n. dj.).
  - Primjerice, govor/članak M. Moguša usp. u gore u ovoj bilj.; Franjo Šanjek, *Najveći graditelj moderne Hrvatske*, Fokus, 257, Zagreb, 15. 4. 2005, str. 22-24; Zdravko Zima, *Strah od svoje sjene. Stota obljetnica Josipa Jurja Strossmayera: Jedan od najvećih aktera naše nacionalne povijesti*. Vjesnik, LXVI, Zagreb, 26. 4. 2005; Željko Ivanjek, *Strossmayer. Od oca hrvatske domovine do stupa Jugoslavije, i natrag. Malo je tko s nezavisnom Hrvatskom stradao kao Strossmayer. Valjda zbog svog statusa u Jugoslaviji*. Jutarnji list, VIII, 2497, Zagreb, 6. 5. 2005, str. 37. Već je rečeno da je 1994. u Đakovu ponovno objavljen temeljni zbornik M. Pavića i M. Cepelića naslov usp. u priloženome popisu lit.). Tiskano je i više drugih članaka, npr. V. Wagner, *Knjaz Aleksandar Karađorđević protiv biskupa Strossmayera*, Katolički list, 6, 1936, u Fokusu, 257, Zagreb, 15. 4. 2005, str. 22-24.
  - Usp. najnoviji izbor *Važnije literature o Josipu Jurju Strossmayeru* autora Dubravka Jelčića i Lj. T., u knjizi *J. J. Strossmayera, Izabrani*, n.dj., str. 62-68, te pri kraju ovoga članka.
  - B. P. i Lj. T., *Izdanja djela Josipa Jurja Strossmayera*, isto, str. 57-61. Bibliografija je «selektivna», upozoravaju autori, str. 57.
  - Misli se na velikosrpsku/jugounitarističku «Šestojanaursku diktaturu» jugoslavenskoga kralja Aleksandra Karađorđevića i njegove vladajuće strukture, u razdoblju od 1929. do 1934. godine.
  - Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva (od 6. okt. 1860. do 28. dec. 1875)*, Zagreb, 1928, (...) *Knjiga druga (od 6. jan. 1876. do 31. dec. 1891.)*, 1929, (...) *Knjiga treća (od 5. jan. 1882. do 27. juna 1888.)*, 1930, (...) *Knjiga četvrta (od 2. jula 1888. do 15. februara 1894.)*, 1931. Za tisak priredio Ferdo Šišić. Nažalost, sadržaj prepisanih pisama nije pouzdan pa se u jubilarnoj godini odustalo od pretiska tih knjiga, te se prišlo ponovnom čitanju i prepisivanju, a pridat je i znatno veći broj bilježaka čiji je sadržaj ažuriran i sada znatno bogatiji. U međuvremenu je u Biskupiji u Đakovu «otkriveno» niz do sada neobjavljenih pisama Račkoga Strossmayeru, pa su i oni naknadno prepisani i obrađeni. Građa za prvi svezak pripremljena je za tisak, a priređivači toga prvoga sveska su D. Jelčić i autor ovoga članka, koji je učinio kompletnu korekturu, redakturu i dao sve bilješke.

11. Petar Strčić, *Dopisivanje Dinko Vitezić-J. J. Strossmayer (1874-1904)*, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, 14, str. 171-264, i *Da li su Josip Juraj Strossmayer i Duinko Vitezić učestvovali u osnivanju prvog hrvatskog lista za Istru*, Istarski mozaik, VI, 1-2-3, Pula, 1968, str. 67-77. Vitezić je bio Vrbničanin s o. Krka, pravnik, savjetnik dalmatinske Vlade u Zadru, brat krčkoga biskupa dr. Ivana Josipa, uz dr. Jurja Dobrilu, Mata Bastiana, Matka Laginju, Vjekoslava Spinčića i Matka Mandića prvak je hrvatskoga narodnog preporoda i pokreta u drugoj polovici XIX. st. u pokrajini Istri s Kvarnerskiim otocima (cislajtanijsku dio Monarhije); zbog izborne vladajuće talijanaško-talijanske skupine, samo Vitezić je od 1873. do 1891. zastupnik u bečkome parlamentu, iako su Hrvati apsolutno većinski puk u pokrajini. Braća Vitezić su nacionalno-ideologijski pristalice južnoslavenstva Strossmayera i Račkoga (o tome kasnije u ovome članku).
12. U spomenutoj korespondenciji s Račkim biskup redovito spominje veoma negativnim riječima zagrebačkoga nadbiskupa Mihalovicza/Mihalovića, koji se čak nije potrudio da dobiv nauči hrvatski jezik svoje pastve.
13. Radi se – uz akademika i sveučilišnoga profesora Grgu Novaka (u Akademiji) i dr. Bernardu Stulliju (u hrvatskoj arhivskoj službi), trećemu najznačajnijem povjesničaru u Hrvatskoj, o dr. Jaroslavu Šidaku, redovitome profesoru i glavnome uredniku kultnoga *Historijskoga zbornika* Povijesnog društva Hrvatske. Šidak je odgojio i obrazovao te bitno utjecao na razvoj nekoliko desetaka vodećih i drugih hrvatskih historiografa, povjesničara, arhivista i nastavnika povijesti; a među njima su i emeritus prof. dr. sc. Mirjana Gross i emeritus prof. dr. sc. Ivan Kampuš, pa akademici Josip Adamček, Ljubo Boban, Nikša Stančić i autor ovoga članka. U načelu se i današnja hrvatska historiografija zasniva na načelima «Šidakove škole» (Petar Strčić, *Škola Jaroslav Šidaka*, Krčki zbornik, 1, Zagreb, 1970, str. 585-586, *Uz 70-godišnjicu Jaroslava Šidaka*, Krčki zbornik, 5, Krk, 1972, str. 348-350, i *Šidakov zbornik. Historijski zbornik, XXIX-XXX/1976/77, Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb*, Jadranski zbornik, 10, Rijeka-Pula, 1978, str. 642-627).
14. Neke od njih koristi i autor u ovome članku.
15. D. Jelčić, *Predgovor*, u: J. J. Strossmayer, *Izabrana*, n. dj., str. 9.
16. Uz ostalo, za koncipiranje ovoga poglavlja autor je koristio podatke T. Smičiklasa, Nacrt, n. dj., B. Balen i dr., i najnovije podatke Dubravka Jelčića, *Ljetopis Josipa Juraj Strossmayera*, n. dj., str. 53-55. Životopis se temelji na opće poznatoj literaturi, od koje je dio naveden i na kraju ovoga članka, pa se ne navodi u bilješkama. No, još uvijek na jednome mjestu ima najviše podataka u spomenutom veoma opsežnome izdanju M. Cepelica i M. Pavića. Dakako, velik izvor podataka i dalje ostaje ranije navedeno Šišićevo izdanje listova Strossmayer-Rački, u četiri omašna toma (s dužnom oprežnošću, kako je upozoreno ranije). Usp. i najnovije leksikonsko/enciklopedijske sastavke: Andrija Šuljak, *Strossmayer, Josip Juraj (1815-1905)*, Suvremena katolička enciklopedija, R-Ž, Split, 2005, str. 152; *Strossmayer, Josip Juraj*, Hrvatski obiteljski leksikon, 10, Zagreb, 2005, str. 107.
17. Tadija Smičiklas, *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera i izabrani njegovi spisi: govori, rasprave i okružnice*, Zagreb, 1906, str. 17, govori o Ani *Erdeljac*. No, majka Ana je u matičnoj knjizi upisana s prezimenom *Klarić*; Strossmayer nije imao primjedbe na prezime Erdeljac kojim su mu pisci nazivali majku. Šišić je u *Korespondenciji*, knj. 1, n. dj., str. 4, bilj. 2, donio rezultat svoga istraživanja: prezime je *Erdeljac*, dok se kuća/obitelj zvala općenito *Klarićeva*. Prezime *Erdeljac* danas koriste Branka Balen, Vesna Burić, Stjepan Sršan, *Lik i djelo Josipa Juraj Strossmayera. Izložba*. Osijek-Đakovo, 1990, str. 7, te D. Jelčić, n. dj., str. 53, dok M. Moguš, n. dj., str. 369, koristi prezime *Klarić*.
18. Strossmayera kao brata-blizanca spominje već T. Smičiklas, koji kaže da su blizanci rođeni uz «devero-teru djece, ali su sva mlada poumerala»; ne spominje i brata da je mlad preminuo (n. dj., str. 17). No, D. Jelčić piše: «Istoga dana, odmah po rođenju, umro je njegov brat bliznac (n. dj., str. 53). Smičiklas i Jelčić ne pišu bratovljevo ime. B. Balen i dr. pišu da su Strossmayerovi roditelji pokopani «na đakovačkom groblju, nedaleko svoga sina» (n. dj., str. 11); i dalje: «Grob Strossmayerova brata Mate (1812-1841), groblje sv. Ane Osijek. Natpis s posvetom J. J. Strossmayera 'iz ljubavi bratske'» (isto, str. 15). No, ne spominju jel on brat bliznac, ni koji je to, zapravo, brat što je preminuo u 19-oj godini života. No, Ferdo Šišić, *Josip Juraj Strossmayer. Dokumenti i korespondencija, knjiga prva, od god. 1815. do god. 1859*, Zagreb, 1933, str. 3, , bilj. 1, piše da ispravlja druge i sebe, jer da Strossmayer nije imao brata blizanca koji je umro isti dan kad su rođeni, pa da su roditelji – iz neznanja koji je preživio – preostalone dali oba imena, kako su bili kršćeni: Josip Juraj. Strossmayer je zaista imao brata Josipa, starijega, ali ovaj je umro 1811. godine, već nakon mjesec dana života. Mate je, po Šišiću, također bio stariji od Strossmayera, a rođen je 1812, te je preminuo 1841. godine. A drugo ime, biskup

- je dobio po krsnome kumu, Jurju Hillgartneru. Strossmayer u ovomu izdanju donosi i izvore koji su bitni za Strossmayerov životopis.
19. U daljem tekstu, osnovne biografske podatke koristim iz navedenih tekstova T. Smičiklasa, B. Balen i dr., D. Jelčića i literature koju navodim u slijedećim bilješkama.
  20. Josip Kuković (Zagreb, 1781-Beč, 1861), kancelar zagrebačkoga Kaptola, kanonik u Đakovu (od 1816), gdje je kaptolski vikar (od 1830) i biskup (od 1834-1848). Podigao zgradu samostana sestara Milosrdnica i ostavio znatan imetak za gradnju đakovačke prvostolnice. Hrvatski leksikon, 1, Zagreb, 1996, str. 660.
  21. Zapravo, najviše je bio na usluzi nadvojvotkinji Sofiji, koja je bila majka potonjega cara i kralja Franje Josipa I.
  22. Među njima bio je i – također znameniti - dr. Josip Dobrila, porečko-puljski, pa tršćansko-koparski ordinarij.
  23. Sve te biografske podatke usp. u djelu M. Pavić, M. Cepelić, n. dj., 1900. i reprint 1994.
  24. Prethodni biskup, Josip Kuković, bio se povukao. Tomislav Markus, *Korespondencija bana Jelačića i Banskog vijeća 1848.-1850.*, Zagreb, 1998, str. 358.
  25. U mnogobrojnim izdanjima Strossmayerovo se biskupsko prostorno određenje navodi različito: đakovački ili đakovačko-srijemski biskup itd. No, on sâm se nazivao, a i njegov službeni, osobni krug zove ga «bosansko-đakovački i srijemski biskup». Usp., npr., M. Pavić-M. Cepelić, n. dj.
  26. Habsburg je biskupe u svojoj Monarhiji imao pravo imenovati, a papa potvrđivati. Pri Strossmayerovu imenovanju bitan je bio i njegov uspješan u svojstvu od direktora elitnoga Augustineuna i predavača na na bečkome sveučilištu. No, kao što je uobičajeno i u drugim prigodama, bitne su bile i prozaične «stvari». Tako je osobito bitno bilo Strossmayerovo veoma dobro poznanstvo s vladarevom majkom nadvojvotkinjom Sofijom; dakako, veliku je ulogu i podrška Bana J. Jelačića, o kojemu su tada znatno ovisili i dvor i vladajuće austrijske strukture u Monarhiji; velik utjecaj imao je i prijedlog Metela Ožegovića, hrvatske «sive eminencije» u Beču. O tome vremenu usp. *Hrvatska 1848. i 1849. Zbornik radova*. Zagreb, 2001.
  27. Papa Pio IX. suprotstavio se nacionalo-državnom ujedinjenju Talijana na Apeninskome poluotoku. (*Velika povijest Crkve*, V, Zagreb, 1987, str. 462-468; Žak Godšo, *Revolucija 1848*, Beograd, 1987, str. 154).
  28. Doduše, potpisao ga je sa *S....r* (Narodne novine, Zagreb, 4. 8. 1849), ali znalo se da je članak Strossmayerov.
  29. Usp. npr.: Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u Civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860*, Zagreb, 1985.
  30. O njoj usp. npr.: Vera Ciliga, *Slom politike Narodne stranke (1865-1880)*, Zagreb, 1970.
  31. O njima usp. zbornik *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb, 1969.
  32. Mirko Valentić, *Vojna Krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1851*, Zagreb, 1981.
  33. Prema onome što sam do sada utvrdio – moralo se raditi o težim želučanim, zdravstvenim problemima. Naime, nitko nije sa znanstvenoga stajališta proučio u čemu se to radi, no, iako nisam stručnjak, za ulkus sam odavno čuo, a i mnogo mojih prijatelja i poznanika boluje od čira na želucu; i svi su, u načelu, «živahnijega» ponašanja. Stoga smatram da sadržaji «hirovita» i «čudljiva» Strossmayerovo ponašanja nisu toliko izviralili iz njegove prirode, već zbog čestih želučanih tegoba, možda upravo zbog čira na želucu; s time u vezi možda su i nagle, čak i oscilacije u odnosima prema drugima i u ponašanju općenito.
  34. Usp., npr., Matija Pavić, *Oprostna besjeda držana u stolnoj crkvi đakovačkoj na trideseti dan smrti biskupa Josipa Jurja Strossmayera*, Đakovo, 1905.
  35. O dugom, zaista mučnom planiranju i podizanju toga hrama usp. na mnogo mjesta u *Korespondenciji*, n. dj., te Ivan Rogić, *Katedrala u Đakovu. Povijesni osvrt. Prikaz arhitekture, skulpture i slikarstva*, Đakovo, 1932, Zagreb, 1964; poglavlje «Strossmayer i graditeljstvo» u B. Balen i dr., n. dj. str. 68-74..
  36. Usp. ranije citiran naslov knjižice nagrađenih.
  37. B. Balen i dr., str. 66.
  38. B. Balen i dr., n. dj., str. 67.

39. Branka Balen, *Lik Josipa Jurja Strossmyera u djelima domaćih i stranih slikara*, Anali Zavoda HAZU za znanstveni i umjetnički rad, 21, Osijek, 2005, str. 37-52.
40. B. Balen i dr., n. dj., str. 65.
41. Isto.
42. Usp. npr.: Dubravko Arbanas, *Prilog bibliografiji članaka o biskupu Josipu Jurju Strossayeru u hemerotecij Muzeja Slavonije*, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU, 21, Osijek, 2005, str. 61-74. Dio lit. v. i na kraju ovoga članka.
43. Usp., npr. Stojan Novaković, *Katolička crkva u Srbiji. Pisma vladike J. J. Strossmayera iz 1881-1885 s beleškama i objašnjenjima o tome predmetu Stojana Novakovića*, Beograd, 1907.
44. Usp., npr., prethodnu bilj., te: Ante Alfrević, *Starokatolici i Strossmayer. Falsifikati otpadnika izvorne izjave našeg velikog Vladike Josipa Jurja Strossmayera*, Zagreb, 1924.
45. Usp. bilj. 34.
46. Ivan Čurić: «*Strossmayer je velik sin svoga naroda*». *Đakovo*. Glas koncila, XLIV, 17, Zagreb, 24. 4. 2005, str. 17.
47. O toj nacifašističkoj tvorevini usp. Laslaus Hory, Martin Brocszat, *Der Kroatische Ustascha-Staat 1941-1945*, Stuttgart, 1954; Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, Zagreb, 1977.
48. Jaroslav Šidak, Petar Strčić i dr., *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*. Zagreb, 1988, 1989; Jaroslav Šidak, Mirjana Gross i dr., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Zagreb, 1968.
49. Slom i formalnopravno ukidanje feudalnoga društvenog sustava i u Habsburškoj Monarhiji 1848. godine, te prije i kasnije ubrzani kapitalistički način razvoja društva, napose njegova privrednoga dijela, veoma je negativno utjecao na pojedina hrvatska područja. Napose je slom gospodarstva oslonjenoga na jedrenjaštvo, te prelazak na korišćenje parnoga stroja, pa oslonac na vinogradarstvo (sa starim vrstama loza), pridonio gospodarskome raspadu na istočnoj hrvatskoj jadranskoj obali. Država ne pruža nikakvu podršku ni pomoć, pa započinje masovno iseljavanje, napose u prekooceanske zemlje; zbog odlaska veoma visokoga broja muškaraca, započinje i depopulacija, pa su posljedice, napose na otocima, kako je rečeno, i danas veoma primjetne. Usp. J. Šidak, *Povijest*, n. dj., i tamo navedenu lit., kao i: Igor Karaman, *Privredni život Banske Hrvatske od 1870. do 1850*, Zagreb, 1972, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Zagreb, 1972, te *Industrijalizacija građanske Hrvatske 1800-1941*, Zagreb, 1991.
50. Isto.
51. Tako je, primjerice, god. 1872. pisao Račkome da se mora nešto učiniti s obranom od nadošloga kapitala. *Korespondencija*, 1, n. dj., str. 181; I. Karaman, *Privreda*, n. dj., str. 112.
52. I. Karaman, *Privreda*, n. dj., str. 215.
53. Lit. je veoma bogata; znanstveno-stručni jezikoslovni i politički sporovi oko utemeljenja i širenja hrvatskoga standardnog, općeprihvaćenoga štokavskog jezika, traju još i danas.
54. Ivo Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Pravnopovijesne studije*. Zagreb, 1985.
55. F. Chabod, *L'Italia contemporanea (1848-1918)*, Torino, 1861.
56. Petar Strčić, *Mijo Mirković i počeci hrvatskog političkog pokreta u Istri i na Kvarnerskim otocima u XIX stoljeću*, Jugoslavenski historijski časopis, 1-2, Beograd, 1972, str. 113-118, i *Mijo Mirković i počeci hrvatskog narodnog preporoda u Istri i na Kvarnerskim otocima u XIX stoljeću*, Historijski zbornik, 25-26, Zagreb, 1973, str. 407-437.
57. A. Anzilotti, *Italiani e Jugoslavi nell Risorgimento*, Rim, 1920; G. Benedetti, *Rivendicazioni adriatiche*, Milano, 1919; *Italia del Risorgimento e mondo danubio-balcanico*, Udine, 1958; D. Mac Smith, *Storia d'Italia dal 1861 al 1958*, Bari, 1959; C. Pagnini, *Risorgimento e iredentismo nella Venezia Giulia*, Gorizia, 1994; Dragovan Šepić, *Hrvatski pokret u Istri u XIX stoljeću*, Račice, 2004.
58. Petar Strčić, *Počeci iredentizma u Istri u XIX stoljeću*, Nastava povijesti, 3-4, Zagreb, 1991, str. 141-149.
59. Iz opsežne lit. usp. npr.: Benedikta Zelić-Bučan, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*, Split, 1992.
60. J. Šidak i dr., *Povijest*, n. dj.
61. Isto.
62. Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2000.

63. Mirjana Gross, *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret*. Zagreb, 2000.
64. L. Hory, M. Brocszat, n. dj.; F. Jelić-Butić, n. dj.
65. O tome ima već veoma visok broj knjiga, zbornika i članaka. Usp. npr. dva izdanja knjige sadašnjega predsjednika republike Hrvatske, Stjepana Mesića: *Kako smo srušili Jugoslaviju. Politički memoari posljednjeg predsjednika Predsjedništva SFRJ*, Zagreb, 1992, i *Kako je srušena Jugoslavija*, Zagreb, 1994.
66. U pogledu Hrvata u Italiji, usp. npr.: *Talijanska uprava na hrvatskom prostoru i egzodus Hrvata (1918.-1943.)*. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa, Zagreb, 2001.
67. Iz Strossmayerova govora na sjednici Hrvatskoga sabora 5. 7. 1861, *Dnevnik Sabora Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 1861*, Zagreb, 1862, str. 367, prema: Dubravko Jelčić, *Predgovor*, n. dj., str. 12-13.
68. *Korespondencija (...)* Rački, n. dj., 3, str. 199.
69. Isto, str. 201.
70. *Korespondencija (...)* Vanutelli, n. dj., str. 519. Sva tri ova veoma značajna odlomka citirao je i D. Jelčić, *Predgovor*, n. dj., str. 23.
71. Josip Juraj Strossmayer, *Osvrt na moj putni izlet u Njemačku i Češku*, Vienac, VII, 6, Zagreb, 6. 2. 1875, str. 91. Prema: D. Jelčić, *Predgovor*, n. dj., str. 48.
72. Carl Stuhlfarrner, *Die Operationszonen «Alpevorland» und «Adriatisches Küstenland» 1943-1945*, Beč, 1965, i *Le zoned'operazione Prealpi e Litorale Adriatico 1943-1945*, Gorizia, 1979.
73. B. Balen i dr., n. dj., str. 8-9.
74. Neke od njih i pobliže je upoznao već za svoga života u Beču.
75. *Korespondencija (...)* Rački, n. dj. na v. mj. Usp. drukčije mišljenje Milana Preloga, *Strossmayer i Rački o Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina*, Šišićev zbornik, Zagreb, 1929, str. 129-136.
76. Vera Ciliga, *Narodna stranka i južnoslavensko pitanje (1866-70)*, Historijski zbornik, XVII, 1-2, Zagreb, 1964, str. 85-114; Mirjana GROSS, *«Idea jugoslavenstva» Franje Račkoga u razdoblju njene formulacije 1860-1862*, Historijski zbornik, 29-30, Zagreb, 1976-1977, i *O ideološkom sustavu Franje Račkoga*, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU, 9, Zagreb, 1979; Vasilije Krestić, *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslavenska ideja u drugoj polovini XIX veka*, Beograd, 1988; Filip Lukas, *Strossmayer i hrvatstvo. Spomen-spis prigodom otkrića spomenika*, Zagreb, 1926; Kosta Milutinović, *Strossmayer i jugoslavensko pitanje*, Novi Sad, 1976; Ivan Mužić, *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja*, Split, 1969; Viktor Novak, *Josip Juraj Strossmayer – Apostol jugoslavenske misli*, Beograd, 1941; Ferdo Šišić, *Biskup Štrossmajer i južnoslavenska misao*, Beograd, 1922, i *Jugoslavenska misao. Historija ideje jugoslavenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja od 1790-1918*, Beograd, 1937; Jaroslav Šidak, *Prilog razvoju jugoslavenske ideje do g. 1914*, Naše teme, IX, 8-9, Zagreb, 1965, str. 1290-1317. Drukčije mišljenje o Strossmayeru, usp.: William Brooks Tomljanovich, *Nationalism and modern catholicism in Croatia*, Yale University, 1998, i prijevod: *Biskup Josip Juraj Strossmayer: Nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 2001. Prikaz/ocjena te knjige: Željko Krušelj, *Strossmayerovo 'jugoslavenstvo' opovrgnuto na Yaleu!*. Američki povjesničar William Tomljanovich u Strossmayeru vidi žestokog hrvatskog nacionalista. *Vjesnik*, Kulturni obzor, VIII, 382, Zagreb, 29. 10. 2001, str. 2.
77. I o F. Supilu je veoma bogata literatura, počevši, primjerice, od knjige Josipa Horvata (*Supilo. Život jednog političara*, Zagreb, 1938) dalje.
78. Tihomir Cipek, *Ideja hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića*, Zagreb, 2001.
79. Branko Petranović, *Historija Jugoslavije 1918-1988*, sv. 3, *Socijalistička Jugoslavija 1945-1988*, Beograd, 1989.
80. Sabrina P. Ramet, *Balkanski Babilon. Rapad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*. Zagreb, 2005. Usp. i S. Mesić, n. dj.
81. Hrvatske novine, tv i radio-stanice posvetile su znatnu pažnju i zadnjem tragu neke jugoslavenske državne veze. Usp., npr., Marko Barišić: *Suverenost koju tek treba realizirati. Crnogorski razlaz sa Srbijom*, Hrvatska Europa & Svijet, prilog *Vjesniku*, LXVII, 20931, Zagreb, 25. 5. 2006, str. 32-33.
82. O tome ime često članaka u hrvatskome dnevnome i drugome tisku.
83. Usp., npr., Stjepan Damjanović, *Jedanaest stoljeća nezaborava*, Zagreb, 1991, poglavlje: *Ćirilomećodska baština u prepisci Rački-Strossmayer*, str. 155-172.

84. *Velika povijest*, n. dj.,; Ž. Gedšo, n. dj., str. 203-207.
85. Andrija Spiletak, *Strossmayer i pape. Na temelju originalnih spisa iz arhiva biskupske kancelarije u Đakovu*. Glasnik Biskupije đakovačke, posebni otisak, Đakovo, 1925; *Biskup J. J. Strossmayer u Vatikanskom saboru. Govori, predstave, prosvjedi. Iz službenih izvještaja preveo i bilješkama popratio Dr. Andrija Spiletak (...)*. Zagreb, 1929; *Govori Strossmayera biskupa đakovačkog na Vatikanskom saboru god. 1869.–1870. Priredio po stenogramskom zapisniku Vatikanskog koncila s originalnim tekstom te hrvatskim prijevodom i bilješkama Dr. Janko Obreški (...)*. Zagreb, 1929.
86. A. Spiletak, *Strossmayer i pape*, n. dj.
87. *Korespondencija*, n. dj., na v. mj.
88. F. Šanjek, *Josip Juraj Strossmayer*, n. dj., str. 11.
89. O tome velikodostojniku usp.: Velimir Deželić, *Kardinal Haulik nadbiskup zagrebački 1788.-1869*, Zagreb, 1929; Olga Maruševski, *Juraj Haulik 1837-1869*, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995.
90. Kriva je interpretacija odnosa Strossmayer-Haulik, kakva je izložena u predavanju dr. sc. Agneue Szabo, *Dorpinos Josipa Juraj Strossmayera hrvatsko-slovačkom prijateljstvu*, (d. m.), *Strossmayer i Haulik*. Zagreb, Glas koncila, XLIV, 7, Zagreb, 12. 2. 2005, str. 34.
91. *Korespondencija*, n. dj., na v. mj.. Usp. i Viktor Novak, *Dva antipoda. Štrossmajer i nadbiskup Mihalović u očima suvremenika*. Beograd, 1940.
92. Petar Strčić *Juraj Dobrila i Istra*. Nastava povijesti, 4, Zagreb, 1983, i *Prijelomna vremena Istre i Juraj Dobrila*, u zborniku: *Juraj Dobrila 1812-1882. Istarski preporoditelj. i Pazin*, 1985, str. 113-122.
93. Otac mu je bio trgovac konjima.
94. Stjepan Sršan, *Ostavština đakovačkog i srijemskog biskupa Josipa J. Strossmayera 1905. godine*, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU, 21, Osijek, 2005, str. 77.
95. T. Markus, *Korespondencija*, n. dj., str. 458.
96. Vlastelinski upravitelj od 1887. do 1905. god. bio mu je Vladoje Čačinović; brigu oko modernoga iskorištavanja šuma imao je Vatroslav Rački, brat Franjin (*Korespondencija*, n. dj., na v. mj.).
97. S. Srđan, *Ostavština*, n. dj., str. 80.
98. Isto, str. 81.
99. U biskupovu podrumu bio je i niz velikih drvenih bačava, od kojih je jedna imala 11.872 litre zapremnine. Isto.
100. I. Karaman, *Industrijalizacija*, n. dj., str. 95-96.
101. O tim gospodarskim pitanjima mnogo podataka ima u *Korespondenciji*, n. dj.; usp. i poglavlje *Strossmayer i gospodarstvo* u B. Balen i dr., n. dj., str. 63-67; I. Karaman, *Industrijalizacija*, n. dj., str. 95 i na dr. mj..
102. Narodne novine, XXVI, 285, Zagreb, 1860, str. 791.
103. O tome usp. npr.: Dragan Damjanović, *Biskup Josip Juaj Strossmayer i gradnja osječke župne crkve svetih Petra i Pavla*, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad, 21, Osijek, 2005, str. 9-35.
104. U trenucima iza biskupove smrti, samo u knjižnici u Đakovu pobrojano je 14.011 svezaka.
105. Jedno je vrijeme bio prosvjetni savjetnik Banske Hrvatske, ali je posao morao napustiti.
106. P. Strčić, *Da li su*, n. dj.
107. O njegovu formiranju bilo je govora već 1861, ali proradio je tek 1917. godine. Biserka Belicza, *Pripreme za reorganizaciju zdravstva u Hrvatskoj i osnivanje Medicinskog fakulteta 1861./62*, u: *Hrvatski ban Josip Sokčević. Zbornik radova*, Zagreb, Vinkovci,
108. O Strossmayerovu mecenatstvu usp. Vladimir Koščak, *Josip Juraj Strossmayer – političar i mecena*, Osijek, 1990.
109. Krešimir Pavić, *Ivica Šestan, Život i rad Milka Cepelića*, Đakovo, 1979.
110. O njemu na v. mj. u *Korespondenciji*, n. dj.
111. Najpotpunije je o njemu pisala Mirjana Gross; usp. npr., njezinu knjigu *Vijek i djelo Franje Račkoga*, Zagreb, 2004.

112. Npr., Rački je znao na aukcijama kupovati razne stvari, jer ukoliko bi se javio Strossmayer, cijene su automatski znatno porasle. *Korespondencija*, n. dj., na v. mj.
113. Rački je uvijek, veoma pedantno i skrupulozno biskupu davao pismena izvješća o utrošku njegova novca, doslovce o svakoj forinti. *Korespondencija*, n. dj., na mnogo mj.
114. O tome osobito mnogo podataka ima i u *Korespondenciji*, n. dj., na v. mj. – O odnosu Rački-Strossmayer autor ovoga članka održao je zaseban referat pod naslovom *Franjo Rački kao inspirator Strossmayerovih pothvata* (u knjižici *Međunarodni znanstveni skup*, n. dj., str. 18, nalazi se sažetak priopćenja; dopunjeni članak je u zborniku radova s toga Akademijina simpozija, koji se nalazi u tisku).
115. Emil de Laveleye, *La péninsule des Balkans*, 1, Bruxelles, 1886, str. 89, prema Franji Šanjeku, *Josip Juraj Strossmayer* (4. II. 1815.-8. IV. 1905.), u: *Međunarodni znanstveni skup*, n. dj., str. 11, te *Josip Juraj Strossmayer* (4. II. 1815.- 8. IV. 1905.), u: *Josip Juraj Strossmayer*; n. dj., str. 6, bilj. 1. Usp. i: *Bischof Strossmayer und Bismarck*, Die Drau, XXXVIII, 109, Osijek, 10. 9. 1905, str. 7.

LITERATURA

Najuži izbor posebnih izdanja o J. J. Strossmayeru

1. Ante ALFIREVIĆ: *Starokatolici i Strossmayer. Falsifikati otpadnika izvorne izjave našeg velikog Vladike Josipa Jurja Strossmayera*. – Zagreb, 1924.
2. ANALI Zavoda HAZU za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 21, Zagreb, Osijek, 2005. Svezak je posvećen gotovo u cjelini Strossmayeru; ostali dio sadržaja govori o kardinalu Šeperu.
3. Branka BALEN, Vesna BURIC, Stjepan SRŠAN: *Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera. Izložba*. - Osijek, 1995.
4. Janko BARLČ: *Josip Juraj Strossmayer. O pedesetogodišnjici njegovog biskupovanja*. – Zagreb, 1900.
5. BISKUP J. J. Strossmayer u Vatikanskom saboru. Govori, predstavke, prosvjedi. Iz službenih izvještaja preveo i bilješkama popratio Dr. Andrija Spiletak (...). - Zagreb, 1929.
6. Vera CILIGA: *Slom politike Narodne stranke (1865-1880)*. - Zagreb, 1970.
7. Antun ČEČAČKA: *Viđenje crkve J. J. Strossmayera (1815.-1905.). Perspektive jedinstva sa slavenskim pravoslavnim crkvama*. - Đakovo, 2001.
8. Stjepan DAMJANOVIĆ: *Ćirilometodska baština u prepisci Rački-Strossmayer*. – U: *Jedanaest stoljeća nezaborava*. Osijek-Zagreb, 1991.
9. ĐAKOVO '85. Prilog Glasa koncila uoči Središnje proslave 1100. obljetnice smrti svetog Metoda – U *Đakovu* 4. i 5. srpnja 1985. - Glas koncila, XXIV, 27, Zagreb, 7. 7. 1985.
10. Karlo Josip FUČKO: *Miškatović i Strossmayer ili pravda Božja ovdje na zemlji*. - Zagreb, 1892.
11. GOVORI Strossmayera biskupa đakovačkog na Vatikanskom saboru god. 1869.-1870. Priredio po stenogramskom zapisniku Vatikanskoga koncila s originalnim tekstom te hrvatskim prijevodom i bilješkama Dr. Janko Obreški (...). – Zagreb, 1929. Obreški je napisao i predgovor.
12. Mirjana GROSS: *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji*. – Zagreb, 1985.
13. Mirjana GROSS, Agneza SZABO: *Prema hrvatskom građanskom društvu*. – Zagreb, 1998.
14. Mirjana GROSS: *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret*. – Zagreb, 2000.
15. Mirjana GROSS: *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*. - Zagreb, 2004.
16. Jakša HERCEG: *Štrossmajer i Sv. Sava*. - Split, 1939.
17. *THE HISTORIOGRAPHY of Yugoslavia 1965-1975*. – Beograd, 1975.
18. *HRVATSKA akademija znanosti i umjetnosti*. – Zagreb, 1998.
19. *HRVATSKA akademija znanosti i umjetnosti*. – Zagreb, 2004.
20. *HRVATSKI domoljub Josip Juraj Strossmayer. Oglledi*. – Zagreb, 1995.

21. JOSIP JURAJ STROSSMAYER. *Izložba knjiga povodom obilježavanja 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti*. – Zagreb, 2005.
22. *Josip Juraj Strossmayer 1815.-1905.-2005. Obilježavanje Strossmayerovih obljetnica u 2005. godini (190. godišnjice rođenja i 100. godišnjice smrti)*. – Zagreb, 2006.
23. Ante KADIĆ: *Bishop Strossmayer and the First Vatican Council*. – The Slavonic and East European review, posebni otisak, Cambridge, 1971.
24. Slobodan KAŠTELA: *Ekonomska znanost u radovima Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. – Zagreb, 1991.
25. KORESPONDENCIJA Rački-Strossmayer. *Knjiga prva (od 6. okt. 1860. do 28. dec. 1875.)*, Zagreb, 1928, (...) *Knjiga druga (od 6. jan. 1876. do 31. dec. 1881.)*, 1929, *Knjiga treća (od 5. jan. 1882. do 27. juna 1888.)*, 1930, (...) *Knjiga četvrta (od 2. jula 1888. do 15. februara 1894.)*, 1931.
26. KORESPONDENCIJA Josip Juraj Strossmayer – Serafin Vannutelli. *Correspondentia Josephi Georgii Strossmayer cum Seraphino Vannutelli 1881-1887*. – Zagreb, 1999. Priredili, prijevod, komentar dali su Josip Balabanić i Josip Kolanović.
27. Petar KORUNIĆ: *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835-1875*. – Zagreb, 1989.
28. Vladimir KOŠČAK: *Josip Juraj Strossmayer – političar i mecena*. – Osijek, 1990.
29. Vasilije KRESTIĆ: *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja u drugoj polovici XIX veka*. – Beograd, 1988.
30. Filip LUKAS: *Strossmayer i hrvatstvo. Spomen-spis prigodom otkrića spomenika*. – Zagreb, 1926.
31. *LJETOPIS JAZU/HAZU*, sv. 1, Zagreb, 1867-77. i dalje, do danas.
32. *MEDUNARODNI znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti. Sažeci radova*. – Zagreb, Đakovo, 20. 5. 2005.
33. Kosta MILUTINOVIĆ: *Štrosmajer i jugoslovensko pitanje*. – Novi Sad, 1976.
34. Ivan MUŽIĆ: *Hrvatska politika i jugoslovenska ideja*. – Split, 1969.
35. *NAGRADA «Josip Juraj Strossmayer» za znanstvena djela i izdavački pothvat 1990.-2004*. – Zagreb, 2004.
36. Viktor NOVAK: *Dva antipoda. Štrosmajer i nadbiskup Mihalović u očima savremenika*. – Beograd, 1940.
37. Viktor NOVAK: *Franjo Rački u govorima i raspravama*. – Zagreb, 1925.
38. Viktor NOVAK: *Josip Juraj Strossmayer - Apostol jugoslovenske misli*. Beograd, 1941.
39. Stojan NOVAKOVIĆ: *Katolička crkva u Srbiji. Pisma vladike J. J. Strossmayera iz 1881-1885 s beleškama i objašnjenjima o tome predmetu Stojana Novakovića*. – Beograd, 1907.
40. Matija PAVIĆ, Milko CEPELIĆ: *Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-sriemski. God. 1850.-1900. Posvećuje mu svećenstvo i stado prigodom njegove pedesetogodišnjice biskupovanja u Djakovu 8. rujna 1900*. Zagreb, 1900.-1904.; reprint, Đakovo, 1994. M. Cepelić i M. Pavić priredili su zbornik i dijelom napisali tekstove.
41. Matija PAVIĆ: *Oprostna besjeda držana u stolnoj crkvi djakovačkoj na trideseti dan smrti biskupa Josipa Jurja Strossmayera*. – Đakovo, 1905.
42. Matija PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Djakovu 1806.-1906*. – Đakovo, 1911.
43. Ankica i Josip PEČARIĆ: *Strossmayerova oporuka*. – Zagreb, 2002.
44. Dinko POLITEO (?): *Biskup Strossmayer i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu*. – Obzor, poseban prilog, XLI, 205, Zagreb, 7. 9. 1900.
45. Mihajlo POLIT-DESANČIĆ: *Pomen dru. Franjo Račkom*. – Novi Sad, 1895.
46. *POPIS izdanja 1945-1981*. – Zagreb, 1982.
47. *POPIS izdanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 1986-2000*. – Zagreb, 2001.
48. *POPIS izdanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 1867.-2000. Dopune*. – Zagreb, 2003.
49. Franko POTOČNJAK: *Štrosmajer kao političar prema našoj narodnoj misli*. – Srpski književni glasnik, XV, posebni otisak, Beograd, 1905.
50. Milan PRELOG: *Strossmayerova oporuka*. – Zagreb, 1924.

51. Milan PRELOG: *Strossmayer i Rački o Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina*. – U: Šišićev zbornik, Zagreb, 1929.
52. Petar PRERADOVIĆ, Ksaver Šandor GJALSKI, Đuro ŠURMIN: *Štrosmajer*. – Zagreb, 1905.
53. PRIGODNICE biskupu Strossmayeru objavljene u Glasniku od 1874. do 1905. – Đakovo, 2005. «Glasnik biskupija bosanske i sriemske», priredio M. Čurić. .
54. Stjepan RADIĆ: *Moji susretaji našim biskupom*. — Hrvatska misao, IV, 8, Zagreb. – Novi Viena, prilog, I, 8, Zagreb, 1905, str. 123-128, 9, str. 135-143.
55. Svetozar RITIG, Rudolf MAIXNER: *Spomen-spis prigodom otkrivenja spomenika hrvatskom rodoljubu i narodnom prosvjetitelju*. - Zagreb, 1926.
56. Ivan ROGIĆ: *Katedrala u Đakovu. Povijesni osvrt. Prikaz arhitekture, skulpture i slikarstva*. – Đakovo, 1932, Zagreb, 1964.
57. Robert William SETON-WATSON: *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*. - New York, 1969.
58. Rober WILLIAM SETON-WATSON: *Die südslaische Frage in Habsburggger Reiche. (Briefwechsel zwischen Bischof Strossmayer und Gladstone)*. - Berlin, 1913.
59. Jakov SIROTKOVIĆ: *O liku Josipa Jurja Strossmayera, pokrovitelja JAZU*. – Zagreb, 1980.
60. SLAVNI Štrosmajer biskup đakovački. *Junak od misli, per i mudrosti, veliki borac za ideju ujedinjenja celog južnog slavenstva. Njegova beseda u Rimu 1870. god. pred papom i velikim brojem latinskih biskupa. Prevedeno sa latinskoga*. Imprimatur. Con. de. F. in O., 1921.
61. Tadija SMIČIKLAS: *Misli i djela biskupa Strossmayera*. – Rad JAZU, 89, Zagreb, 1888, poseban otisak.
62. Tadija SMIČIKLAS: *Život i djela Dr.-a Franje Račkoga*. – Zagreb, 1895.
63. Tadija SMIČIKLAS: *Nacrť života i djela biskupa J. J. Strossmayera i izabrani njegovi spisi. Govori, rasprave i okružnice*. - Zagreb, 1906.
64. Andrija SPILETAK: *Strossmayer i pape. Na temelju originalnih spisa iz arhiva biskupske kancelarije u Đakovu*. - Glasnik Biskupije đakovačke, posebni otisak, Đakovo, 1925.
65. SPOMEN-cvieve iz hrvatskih i slovenskih dubrava. *U vienac savila Matica hrvatska. Sa slikom biskupa J. J. Strossmayera, 29 slika u slogu i 16 umjetničkih priloga*. – Zagreb, 1900. T. Smičiklas: *O pedeset-godišnjici biskupovanja Josipa Jurja Strossmayera*, predgovor.
66. SPOMENICA JAZU 1866-1966. - Zagreb, 1966.
67. Nikša STANČIĆ: *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*. – Zagreb, 2000.
68. Mile STARČEVIĆ: *Strossmayerov jubilej*. - Hrvat, posebni otisak, Zagreb, 1914.
69. *100 godina Strossmayerove galerije*. - Zagreb, 1984.
70. *100 godina Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1861.-1966. Spomenica*. - Zagreb, 1966.
71. *120 godina Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. - Zagreb, 1986.
72. *125 godina djelovanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1866-1991*. - Zagreb, 1991.
73. B. STOPAR: *Kvaternik, Starčević i Strossmayer o jugoslavenskom problemu*. – Zagreb, 1917.
74. Petar STRČIĆ: *Dopisivanje Dinko Vitezić-Josip Juraj Strossmayer (1874-1904)*. – Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, 14, Rijeka, 1969, posebni otisak.
75. Josip Juraj STROSSMAYER: *Stolna crkva u Đakovu*. - Zagreb, 1874.
76. *Josip Juraj STROSSMAYER †*. – Narodna obrana, IV, 83, 1905, posebno izdanje.
77. Josip Juraj STROSSMAYER: *Dokumenti i korespondencija. Knjiga prva (od god. 1815. do god. 1859.)*. - Zagreb, 1930. Priredio Ferdo Šišić.
78. Joseph Georg STROSSMAYER: *Beiträge zur konfessionellen Situation Österreich-Ungarn im Ausgehenden 19. Jahrhundert und zur Unionsbewegung der Slawen bis in die Gegenwart*. - Salzburg, 1962.
79. Josip Juraj STROSSMAYER, Franjo RAČKI: *Politički spisi. Rasprave /članci /govori /memorandumi*. - Zagreb, 1971. Vladimir Koščak: *Josip Juraj Strossmayer/Franjo Rački*, predgovor.
80. Josip Juraj STROSSMAYER: *Izložba knjiga povodom obilježavanja 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti*. - Zagreb, 2005.

81. Josip Juraj STROSSMAYER: *Izabrani književni i politički spisi I. Govori. Memorandum ruskog vladi.* - Zagreb, 2005. Priredio i predgovor Dubravko Jelčić.
82. Josip Juraj STROSSMAYER: *Govori.* – Vinkovci, 1994. Priredila, bilješke, pogovor itd. dala Stana Vukovac.
83. STROSSMAYER. *Kalendar za god. 1907-1912.* - Zagreb, 1907-1912.
84. STROSSMAYEROV dan nauke i umjetnosti u veljači 1936. *posvećen proslavi 100-godišnjice hrvatskog preporoda.* – Zagreb, 1937.
85. STROSSMAYEROV dan nauke i umjetnosti 4. veljače 1939. *posvećen proslavi 350-godišnjice rođenja i 300-godišnjice smrti Dživa Franjina Gundulića.* - Zagreb, 1940.
86. Ivan SVIRIĆ: *Bishop J. G. Strossmayer. New Light on Vatican I.* - Rim, Chicago, 1975.
87. Jaroslav ŠIDAK: *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća.* – Zagreb, 1973.
88. Jaroslav ŠIDAK, Mirjana GROSS, Igor KARAMAN, Dragovan ŠEPIĆ: *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914.* - Zagreb, 1968.
89. Ferdo ŠIŠIĆ: *Biskup Štrosmajer i južnoslovenska misao.* - Beograd, 1922.
90. Ferdo ŠIŠIĆ: *Ideje biskupa Štrosmajera.* - Ratnik, posebni otisak, Beograd, 1928.
91. Ferdo ŠIŠIĆ: *Jugoslovenska misao. Istorija ideje jugoslovenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja od 1790-1918.* - Beograd, 1937.
92. Rita TOLOMEO: *Korespondencija Josip Juraj Strossmayer-Cesare Tondini De Quarenghi.* - Zagreb, 1984.
93. William Brooks TOMLJANOVICH: *Bishop Josiop Juraj Strossmayer: Nationalism and modern Catholicism in Croatia.* Yale University, 1998. – *Biskup Josip Juraj Strossmayer: nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj.* Zagreb, 2001.
94. Matija VIDINOVIĆ: *Josip Juraj Strossmayer. Njegov život zadnjih 6 mjeseci i zadnjih dana.* - Zagreb, 1905.
95. ZBORNIK radova o Josipu Jurju Strossmayeru. – Zagreb, 1997.
96. Anton ZOLLITSCH: *Josep Georg Strossmayer. Beiträge zur konfessionellen situation Österreich-Ungarns im Ausgehenden 19. jahrhundert un zur unionsbewegung der Slawen bis in di gegewart.* – Salzburg, 1962.
97. Nikola ŽIC: *Strossmayer i Rački o Istri i Dobrili.* – Obzor, LXXIV, 102-105, Zagreb, 3-6. 5. 1933.

Akad. Miroslav Šicel, voditelj Zavoda Hrvatske akademije u Varaždinu i akad. Petar Strčić na predavanju o Josipu Jurju Strossmayeru 10. 05. 2005. u Gradskoj knjižnici i čitaonici *Metel Ožegović* u Varaždinu.

Detalj s izložbe: « Josip Juraj Strossmayer i Varaždin» u Gradskoj knjižnici i čitaonici *Metel Ožegović* Varaždin, 10.05. –24.05. 2005. (foto Merlić)